
DEKLARACIJA O Znanosti i visokom obrazovanju

AKADEMSKA SOLIDARNOST

SADRŽAJ

1. O Deklaraciji
2. Ekonomski redukcionizam u društvu, znanosti i visokom obrazovanju
3. Visoko obrazovanje i znanost za društvo, a ne za tržište
4. Misleći subjekti i demokracija kao temeljne društvene vrijednosti
5. Jednakopravnost svih znanstvenih područja
6. Sadržajna kvaliteta utemeljena na suradnji i odgovornosti
7. Regulacija privatnog i javnog u svrhu očuvanja znanosti i visokog obrazovanja kao javnog dobra
8. Besplatno i socijalno inkluzivno visoko obrazovanje
9. Sustavan pristup donošenju obrazovnih i znanstvenih politika i smjernice za izradu nove obrazovne i znanstvene politike Republike Hrvatske
10. Zahtjevi
- II. Literatura

O DEKLARACIJI

Ova je *Deklaracija* nastala iz potrebe za ozbiljnim upozorenjem na stanje u hrvatskoj znanosti i visokom obrazovanju, kao i s namjerom da se argumentirano artikuliraju vrijednosti koje moraju biti osnova budućih politika znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Da bismo znanost i visoko obrazovanje zaštitili kao javno dobro i usmjerili ih prema razvoju na dobrobit svih građana, u *Deklaraciji* iznosimo vrijednosna polazišta i zahtijevamo da ona budu dugoročne smjernice za razvoj i osnova odgovornog djelovanja akademske zajednice, kao i političkih struktura neovisno o vladajućoj stranačkoj opciji.

Na trenutno stanje u hrvatskom visokoobrazovnom i znanstvenom sustavu gledamo vrlo kritički. Ono je loš rezultat potpunog izostanka sustavnog i promišljenog pristupa razvoju javnih sveučilišta i instituta kao javnog dobra, odnosno cijelog niza stihijskih i međusobno neusklađenih rezova, brzopletog uvođenja bolonjskog sustava, nepromišljenog širenja mreže sveučilišta, otvaranja privatnih sveučilišta ili poticanja kratkoročnog projektnog financiranja. **Kritiku i vrijednosnu alternativu** stanju u znanosti i visokom obrazovanju izveli smo u *Deklaraciji* na temelju analize normativnog okvira i strateških dokumenata Republike Hrvatske,¹ postojećih istraživanja, relevantne teorijske i stručne literature, našeg rada u akademskoj zajednici i iskustva studiranja. U analizi smo se usredotočili pretežito na dokumente koje je proizvela prethodna Vlada jer smo s razlogom sumnjivavi prema tezi da su tadašnje tendencije prevladane ili zastarjele. Premda se, naime, u predizbornom programu koalicijske Vlade mogao iščitati nešto značajniji naglasak na društvenoj ulozi obrazovanja i znanosti, ključni elementi tog programa u suglasju su s dosadašnjim tendencijama redukcije i komercijalizacije visokog obrazovanja i znanosti (tijesna suradnja s gospodarstvom, osnivanje znanstveno-istraživačkih centara izvrsnosti, transferi tehnologije, sveučilišne ili institutske start-up ili spin-off jedinice i tvrtke, obrazovanje studenata za poduzetništvo, besplatno obrazovanje samo za dio studentske populacije i dr.).² Stoga smatramo da će tek prak-

¹ Riječ je o sljedećim dokumentima: *Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.*, *Znanstvena i tehnologijska politika Republike Hrvatske 2006.–2010.*, *Akcijski plan 2007.–2010.* – *Znanstvena i tehnologijska politika Republike Hrvatske, Program gospodarskog oporavka (2010)*, *Strateški plan za razdoblje 2011.–2013.*, *Žakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2003, zadnje izmjene 2011)*, *prijedlozi Žakona o sveučilištu (ZOS)*, *Žakona o visokom obrazovanju (ZOVO)* i *Žakona o znanstvenoj djelatnosti (ZOZD)* iz travnja i lipnja 2011.

² Usp. *Plan 21. Kukuriku koalicija*. – 7. *Obrazovanje i znanost* (<http://www.kukuriku.org/plan21/obrazovanje-i-znanost/>).

tični reformski potezi koji će biti utemeljeni na vrijednostima koje iznosimo u ovoj Deklaraciji pokazati razinu spremnosti nove Vlade da provede obnovu i izgradnju sustava javnog visokog obrazovanja i znanosti koji će biti u službi svih građana Republike Hrvatske. Potpuno smo svjesni da time ujedno zagovaramo prekid s praksama koje su obilježile hrvatsku znanost i visoko obrazovanje u prethodnom desetljeću, ali i prekid s globalnim tendencijama koje s pravom izazivaju nezadovoljstvo i reakcije studentske populacije, akademske zajednice i građana diljem svijeta, i povodom kojih se gotovo svakodnevno osnivaju akademske inicijative, iznose očitovanja i provode direktne akcije kao što su one koje su se pojavile u SAD-u, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Španjolskoj, Grčkoj, Čileu i drugdje.³ Tim se akcijama znanost i visoko obrazovanje ponekad i vrlo uspješno nastoje afirmirati kao sfera od javnog, općeg interesa, utemeljena na demokratskim načelima i vrijednostima slobode, jednakosti i dostupnosti (kao u slučaju vrlo uspješnih studentskih blokada tijekom 2009. godine koje su širu javnost upoznale s problemom komercijalizacije visokoobrazovnog sustava i usporile procese njegove daljnje komercijalizacije, dok je štrajk hrvatskih akademskih radnika u srpnju 2011. i aktivnosti koje su mu prethodile doista i zaustavio donošenje paketa štetnih zakona).

Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju dijelom je spomenutih lokalnih i globalnih nastojanja. Ona je srodna cijelom nizu dokumenata među kojima s obzirom na recentnost izdajamo *Alternative White Paper: In defence of public higher education*,⁴ dokument britanske akademske zajednice s kraja 2011. godine te *Academia Europaea position paper on the situation of the Humanities and Social Sciences in Europe* objavljen u siječnju 2012. godine.⁵ Deklaracija, dalje, nije prvi pokušaj hrvatske akademske zajednice da se aktivno

367

3 Usp. npr. sljedeće inicijative: *Confederación de Estudiantes de Chile* (<http://fech.cl/>), *Kampanja za besplatno obrazovanje*, Srbija (<http://studentskeborbe.wordpress.com/kampanja-za-besplatno-obrazovanje/>), *Mi smo univerza*, Slovenija (www.mismouniverza.blogspot.com), *Odbor za obrambo visokoškolskega in znanstvenega dela*, Slovenija (www.oovzd.com), *Save the University*, SAD (http://best.berkeley.edu/~aagogino/Budget_Crises/MissionStatement_SAVE.pdf), *Ža svobodné visoké školy*, Češka (<http://zasvobodnevysokeskoly.cz/?cat=46>) i dr.

4 <http://www.guardian.co.uk/education/interactive/2011/sep/27/higher-education-alternative-white-paper>

5 http://www.acadeuro.org/fileadmin/user_upload/publications/press_releases/Humanities_and_Social_Sciences_paper_to_the_Commission_Jan_2012_Fin_.pdf;
usp. i „Manifest za otpor“: <http://www.slobodnifilozofski.com/2012/02/napad-na-sveucilista-manifest-za-otpor.html>

uključiti u planiranje razvoja sustava znanosti i visokog obrazovanja. U tom kontekstu pozdravljamo inicijativu Senata Sveučilišta u Zagrebu izraženu u *Polazišnim priložima za strategiju istraživačkog i visokoobrazovnog prostora RH (2011)*, ali smatramo da taj dokument ne ističe na primjeren način probleme na koje želimo upozoriti ovom *Deklaracijom*.

Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju formulirana je kao analiza zabrinjavajućih poruka koje dominiraju javnim, medijskim i normativnim prostorom u Republici Hrvatskoj. Cilj nam je upozoriti na opasnu, često i neosvijestenu promjenu vrijednosne paradigme te ponuditi nužnu i konstruktivnu alternativu. Vrijednosti za koje se zalažemo usmjerene su na dobrobit svih studenata, cjelokupne akademske zajednice, kao i svih građana Republike Hrvatske bez obzira na njihov socioekonomski status, nacionalnost, spol, vjersku pripadnost, dob, političku opciju i dr. One su nužan preduvjet za rad na održivoj razvojnoj perspektivi znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj kao javnog dobra od primarne važnosti i očekujemo da će pridonijeti jasnijoj formulaciji strategije razvoja visokog obrazovanja i znanosti.⁶ Protivimo se mogućoj uporabi u *Deklaraciji* artikuliranih vrijed-

6 U nekim se stručnim oglecima i javnim raspravama kritizira i odbacuje određenje prema kojem sustav znanosti i visokog obrazovanja predstavlja javno dobro. Međutim, to se odbacivanje temelji na mehaničkom preuzimanju ekonomskog određenja javnog dobra u tekućim raspravama o znanosti i obrazovanju. Podsjetimo se, na temelju klasifikacije američkog ekonomista Paula Samuelsona robe ili dobra mogu se razvrstati u četiri skupine: a) javna dobra b) zajednička dobra c) klupska dobra (club goods) i d) privatna dobra. U toj klasifikaciji neka će roba dobiti svoj klasifikacijski pretinac s obzirom na prisutnost ili odsutnost neumanjivosti (non-rivalry) i neisključivosti (non-excludability) 'potrošnje'. Cjelokupna klasifikacija usmjerena je na problem potrošnje, odnosno na poteškoće koje privatni poduzetnik može imati prilikom isporuke određene robe na tržištu. U tom se kontekstu javlja, primjerice, *free rider* problem koji označava situaciju u kojoj određeni broj potrošača može uživati u dobrima bez novčane naknade, što može demotivirati poduzetnika i stvoriti nedostatak ponude na tržištu. Iz toga proizlazi potreba da javna dobra budu u nadležnosti države budući da se ona može na učinkovitiji način suočiti s problemom naplate.

Brojni su prigovori izrečeni na račun spomenute klasifikacije dobara, počevši od činjenice da robe nemaju 'prirodna' svojstva na temelju kojih ih je moguće klasificirati, već njihovo mjesto u klasifi-

nosti isključivo u svrhu političkog dekora te zahtijevamo mobilizaciju svih intelektualnih i materijalnih resursa za njihovu aktivnu političku provedbu.

Tri su tematska žarišta *Deklaracije*:

(1) kritički osvrt na širi društveni kontekst i posljedice koje taj kontekst ima za znanost i visoko obrazovanje

(2) pregled poruka koje se upućuju akademskoj zajednici putem različitih normativnih i strateških dokumenata

(3) alternative tim porukama i polazišta za odgovorno određivanje konkretnih mjera.

EKONOMSKI REDUKCIONIZAM U DRUŠTVU, ZNAOSTI I VISOKOM OBRAZOVANJU

Već nekoliko desetljeća svjedočimo dominaciji neoliberalne doktrine koja je ideje o neučinkovitosti države i tržištu bez alternative učinila samorazumljivim i neupit-

kacijskoj strukturi ovisi o različitim institucionalnim i političkim čimbenicima (Pusser 2002, Marginson 2007), do ukazivanja na slabost samih temelja neoklasične ekonomike (Bowles i Gintis 1988, Keen 2001, Varoufakis, Halevi i Theocaracis 2011). Za raspravu o znanosti i obrazovanju kao javnom dobru iznimno je važno naglasiti kako klasifikacija potrošnje, čak i ako zanemarimo njezine probleme, ne može poslužiti kao analitički okvir budući da je teorijski interes usmjeren upravo u razmatranju znanosti i obrazovanja izvan tržišnih odnosa. Bez namjere da ovdje sažimamo dugu i kompleksnu raspravu (Readings 1996, Marginson 2004, Calhoun 2006, Pusser 2006), možemo reći da je označavanje znanosti i obrazovanja kao javnog dobra vezano uz normativni okvir koji je u neposrednom sukobu sa vladavinom neoklasičnog koncepta potrošnje kao privilegiranog mjesta prosudbe znanstvenog i obrazovnog sustava. Taj se okvir odnosi na primat stručnih kriterija u prosudbi radova i istraživanja, te na uklanjanju prepreka sudjelovanju u akademskom polju proizašlih iz nejednake raspodjele ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala. Nasuprot vjere u institucije kapitalističkog sustava, tržišni mehanizam i ideologiju akademskog uspjeha temeljenog na urođenom talentu i marljivosti, postavljanje znanosti i obrazovanja kao javnog dobra ima za cilj učvršćivanje javne sfere bez iluzija o društvenim uvjetima reprodukcije akademskog polja u razdoblju obilježenom ekonomskom krizom, rastom nejednakosti i stezanja fiskalne omče oko javnog sektora.

nim. Dobro poznata izjava Margaret Thatcher da ono što zovemo društvom zapravo ne postoji, poslužila je kao često citirana i nepromišljena izlika za odustajanje od europskog modela države blagostanja i formiranje institucija i društvenih procesa utemeljenih na vrijednostima ekonomskog redukcionizma. Međutim, progresivno i jednoobrazno uvođenje takvih tržišnih načela u različite društvene domene nije dalo čak ni one naizgled pozitivne rezultate kakve nalazimo u studijskim udžbenicima ekonomije. Premda je neoliberalna doktrina predviđala da će posljedica širenja slobodnih tržišta biti opći rast prosperiteta, u stvarnosti se suočavamo s padom kvalitete života, rastom nejednakosti i opće nesigurnosti građana širom Europe i svijeta.

I u Hrvatskoj danas vidimo dva desetljeća tegobne socijalne povijesti, ispunjene sukobima i nepravednom preraspodjelom društvenog bogatstva koja je u konačnici dovela do osiromašenja i rastuće zaduženosti stanovništva, kao i skepse prema ekonomsko-liberalnim vrijednostima. Longitudinalno istraživanje vrijednosnih orijentacija hrvatskog stanovništva za razdoblje od 1985. do 2010. godine pokazuje relativno visoku prihvaćenost tzv. ekonomsko-političkog liberalizma (privatnog vlasništva, tržišta, višestranačke demokracije), ali ujedno pokazuje i pad prihvaćanja te vrijednosne orijentacije od 1996. godine (vrhunac prihvaćanja) naovamo; vrijeme je pokazalo „zamor” socijalnim posljedicama privatizacije, ekonomske krize, korupcije itd. (Sekulić 2011).

Slomom financijskih tržišta 2008. godine u Sjedinjenim Američkim Državama i dugotrajnom ekonomskom krizom širom zapadnog svijeta iznevjeren je sam temelj neoliberalizma: ideja o samoregulirajućem svojstvu tržišta. Suprotno postavkama te doktrine, pokazalo se da su investicijske banke “prevelike da propadnu” pa su porezni obveznici morali sanirati ekscese visokorizičnog trgovanja. U ironijskom obratu, sada se države označavaju kao prezadužene i one koje ne uspijevaju održati “povjerenje investitora” (Streeck 2011). Postojeći odgovori na krizu i dalje se temelje na neoliberalnim postavkama umjesto da ih se jasno detektira kao izvor problema. Kao odgovor na krizu izazvanu nametanjem tržišnih načela traži se još privatizacije, još liberalizacije, ukratko: još više tržišta. Uz to svjedočimo još jednoj vrlo zabrinjavajućoj pojavi: niskoj participaciji građana u političkom procesu te postavljanje autoriteta (politički odabranih) ekonomskih stručnjaka u prvi plan.

Posljedice uvođenja neoliberalne doktrine, osim u sferi rada, najvidljivije su u područjima čije funkcioniranje ima dalekosežne učinke na pad društvenog blagostanja i kvalitetu života: u sferama poput zdravstva, mirovinskog sustava ili obrazovanja. Na europskoj je razini ključna prekretnica u razumijevanju uloge države blagostanja bila *Lisabonska strategija* iz 2000. godine, u kojoj su socijalne politike kolonizirane ekonomskom logikom (Chalmers i Lodge 2003). Resemantiza-

cijom pojma *socijalne Europe* naglasak je pomaknut s države kao zaštitnika nezaposlenih, bolesnih, starijih i ostalih grupa izloženih riziku, prema državi koja stvara mehanizme koji će navodno povećati šanse svakog pojedinca da ostvari svoje potencijale. U takvom konceptu država olakšava razvoj vještina i zapošljivosti, a pojedinac preuzima rizik slobodnog tržišta rada na kojem njegova znanja brzo zastarijevaju. U diskursu *Lisabonske strategije* socijalna prava koja su se nekad smatrala inherentno vrijednima postala su isključivo mehanizmi za povećanje radne produktivnosti. Društvena kohezija nije više vrijednost sama za sebe, nego postaje poluga za uključivanje sve većeg broja ljudi na tržište rada, koji bi tako trebali direktno doprinosti ekonomskom oporavku europskih zemalja (Dolenec 2007, 2008). Nova strategija razvoja Europske unije za razdoblje do 2020. godine, *Europe 2020*, iako stavlja značajne naglaske na održivi razvoj i koheziju, i dalje počiva na istoj temeljnoj logici prema kojoj su društveni ciljevi podređeni ekonomskoj logici rasta.

Obrazovanje predstavlja ključno mjesto u kojem se ogledaju i reproduciraju društvene nejednakosti i strukturno nasilje nad onim dijelovima stanovništva koji, bez potrebnog ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala, postaju puki promatrači društvenih procesa bez stvarne mogućnosti da na njih utječu. Ekonomske i političke elite pozdravljaju proces stvaranja tzv. ljudskog kapitala, u smislu sposobnosti ljudi da pridonesu reduktivnoj ideji ekonomskog napretka. Istovremeno se institucije i procesi o kojima ovisi kvaliteta tzv. ljudskog kapitala, kao i mogućnost smislenog utemeljenja demokratskog procesa gledaju kao čisti trošak koji treba koliko je god moguće smanjiti.

*Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju temelji se na uvjerenju da je strategija stvaranja usko specijaliziranog kadra u skladu s potrebama trenutne ekonomske konjunktore osuđena na neuspjeh.*⁷ Privatizacija i komercijalizacija

371

⁷ U tom je pogledu irski slučaj poučan. Tokom tzv. tranzicijskog razdoblja sintagma "irski model" uvriježila se u javnom diskursu mnogih postsocijalističkih zemalja kao označitelj niza reformi koje je potrebno provesti kao zalog ekonomskog i društvenog blagostanja. No, ono što je promaklo političkim elitama koje su ga zagovarale jest stupanj fragilnosti "irskog modela" koji se temeljio na privlačenju stranih investicija kombinirajući niske porezne stope i odgovarajuće kolektivne ugovore sklopljene između vlade, poslodavaca i sindikata. Preobražaj obrazovnog sustava imao je značajnu ulogu u privlačenju stranih investicija. Multinacionalne kompanije tražile su stručnu i visoko obrazovanu radnu snagu, a irsko restrukturiranje obrazovanja ogledalo se u prvom redu u rastu stručnih i vokalcijskih studija. Pre-

obrazovanja neće pridonijeti ekonomskom prosperitetu, a zasigurno će obrazovne institucije transformirati u mjesta reprodukcije elita i zloupotrebe javnih sredstava. Pritom se ne radi o teorijskoj projekciji, nego o dijagnozi dosadašnjeg stanja u obrazovnom sustavu čiju relevantnost potvrđuju postojeća istraživanja na koja upućujemo dalje u *Deklaraciji*.

Deklaracijom želimo uspostaviti okvir za raspravu s onu stranu dosad prevladavajućeg gledišta prema kojem se obrazovanje svodi na stjecanje vještina i razumije isključivo kao ulaganje pojedinca u vlastiti budući dohodak, dok se znanstvena istraživanja vrednuju s obzirom na mogućnosti primjene u gospodarstvu i u najkreativnijoj varijanti svode tek na tehnokratski shvaćene inovacije. Takvim redukcionističko ekonomskim razumijevanjem obrazovnog i znanstveno-istraživačkog procesa u bitnom se ukida svaka rasprava o društvenom blagostanju, osim ako se pod potonjim ne razumije maksimizacija privatne dobiti na pozadini rastuće društvene nejednakosti i dezintegracije ekosfere. Ako želimo stvarati prosperitetno društvo koje će kroz sustav obrazovanja promicati društvenu mobilnost i uključivanje različitih skupina i pojedinaca u aktivno građanstvo, sustav visokog obrazovanja i znanosti ne možemo prepustiti tržišnim mehanizmima i vrijednostima, nego se o njemu moramo brinuti kao o javnom, zajedničkom dobru.

372

VISOKO OBRAZOVANJE I ZNANOST ZA DRUŠTVO, A NE ZA TRŽIŠTE

Dominantna globalna, pa tako i lokalna, tendencija promišljanja sustava znanosti i visokog obrazovanja usmjerena je što je moguće većem pogodovanju aktualnim gospodarskim interesima. Primjerice, *Program gospodarskog oporavka RH* (2010), usmje-

ma podacima iz 2001. udio irskog stanovništva između 25 i 34 godina sa završenim stručnim studijem iznosio je 13%, dok je istovremeno prosjek OECD-a bio 9% (Barry 2007: 205). Ekonomska kriza koja je slomila "irski model" ponovo je otvorila pitanja o smislenosti obrazovnih reformi usredotočenih prvenstveno na potrebe korporativnog sektora. Kriza eurozone stavila je Irsku u iznimno tešku situaciju koja se, između ostalog, ogleda u trenutnim problemima irskog obrazovnog sustava i valu emigracije mladih i obrazovanih ljudi od 2010. godine naovamo. Pritom, i tu leži glavna pouka za postsocijalističke zemlje, strukturni problemi obrazovanja s obzirom na njegove različite društvene funkcije nisu savladani, već su dodatno naglašeni u kriznom razdoblju (Hazelkorn i Massaro 2010, Kennedy i Power 2010, McCoy i Byrne 2011).

ren na aktivnosti koje bi trebale potaknuti izlazak Hrvatske iz gospodarske krize, uključivao je i izgradnju sustava obrazovanja i znanosti koji je primjeren potrebama razvoja gospodarstva. Zakonska osnova uobličena u trima posljednjim i nikad usvojenim prijedlozima zakona iz područja znanosti i visokog obrazovanja, temeljem koje se trebao restrukturirati sustav znanosti i visokog obrazovanja, jednako je tako privilegirala razvoj onih znanstvenih disciplina i istraživanja koja su tržišno isplativija i koja su od neposredne koristi gospodarstvu (to je u prvim nacrtima iz listopada 2010. godine bilo ugrađeno u same tekstove prijedloga zakona, dok je u nacrtima iz travnja i lipnja 2011. godine eksplicitno elaborirano u uvodnim tekstovima prijedloga zakona, posebice ZOZD).

Redukcija svih društvenih odnosa, vrijednosti, mehanizama i procesa na odnose, vrijednosti, procese i mehanizme svojstvene gospodarskoj sferi društva, po modelu uprizorenom u *Programu gospodarskog oporavka RH* i odbačenim prijedlozima zakona o znanstvenoj djelatnosti, sveučilištu i visokom obrazovanju pretpostavlja da će se gospodarski rast automatski prelići na ostale sektore društva, podižući time njihovu kvalitetu. No, kako to ističu vodeći ekonomski stručnjaci (npr. Stiglitz 2009a, 2009b), teza da rast BDP-a automatski povlači i rast kvalitete ostalih društvenih sektora, poput zdravstva, obrazovanja, razine ljudskih prava i sloboda, empirijski nikad nije potvrđena, nego je, štoviše, ozbiljno dovedena u pitanje. Uz to, kako to izrijekom pokazuje *Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.*, redukcija svih društvenih odnosa i procesa na one ekonomske dio je stremljenja prema društvu čija temeljna vrijednost nije demokracija (kao politička vrijednost i društveno uređenje), nego deregulacija i “fleksibilnost” (kao tržišne vrijednosti). Pritom se, kao što je već spomenuto, **u sveopćoj deregulaciji kao cilj postavlja povezivanje znanosti i visokog obrazovanja s tržištem, te uvođenje korporativnih načela regulacije znanstvenih i obrazovnih sustava.**

Ova se namjera povezivanja znanosti i visokog obrazovanja s tržištem očitovala u nacrtima odbačenih prijedloga zakona, na primjer, u odredbi da članovi Nacionalnog vijeća za znanost i tehnologiju, između ostalih, budu i ministar nadležan za gospodarstvo te predstavnik Nacionalnog vijeća za konkurentnost iz područja gospodarstva (ZOZD čl. 9). Uvođenje korporativnih načela upravljanja očitovalo se pak u jačanju ovlasti predstavničkih i “vanjskih” tijela sveučilišta i instituta, ponajprije rektora i sveučilišnog vijeća, odnosno ravnatelja i upravnog vijeća, nauštrb samoupravnih tijela akademske zajednice kao što su znanstvena, odnosno, fakultetska vijeća (usp. ZOZD čl. 23–29 i ZOS čl. 10–12), što je bio preduvjet za institut programskih ugovora koji je trebao poslužiti kao mehanizam oktroiranja isključivo kompetitivnih odnosa unutar institucija i među institucijama (ZOZD čl. 61–67, ZOS čl. 23–26).

Riječima uvodnog teksta prijedloga Zakona o znanstvenoj djelatnosti: “Ustanove s višim kriterijima i boljim upravljanjem ljudskim resursima lakše će ostvarivati ciljeve iz usvojenih strategija i kvalitetnije provoditi programske ugovore, te će u konačnici ostvariti bolje rezultate u sustavu vanjskog vrednovanja, doseći višu kategoriju znanstvene izvrsnosti, te ostvariti veće institucionalno financiranje” (ZOZD: 13).

Imajući na umu neučinkovitosti postojećih institucija koje ponajviše proizlaze iz koruptivnih djelatnosti, odnosno mnogobrojnih pokušaja ostvarivanja privatne dobiti uzurpacijom javnih resursa i sredstava, **smatramo da su promjene svakako potrebne, ali da se one ne smiju nekritički provesti metodom radikalnog reza i mehaničkim usvajanjem inozemnih rješenja.** Zastarjele i nedodirljive strukture neće se otkloniti brutalnošću neoliberalne ekonomske logike – upravo suprotno, možemo pretpostaviti da će u ovako postavljenom novom okružju one samo ojačati, uz daljnju vrijednosnu devastaciju, pad socijalne i ekološke odgovornosti, kao i kvalitete samog sustava znanosti i visokog obrazovanja. Ako doista želimo napustiti sadašnje prakse sveučilišta koje se, osim što su konzervativne i društveno autistične, neregulirano poigravaju tržišnim principima, izlaz nije u “korporativnim načelima upravljanja” nego u zaustavljanju široko rasprostranjenih zloupotreba moći, pogodovanja i zanemarivanja javnog interesa.

374

Već smo ukazali na to da je progresivno obespravljanje i obezvredivanje sveučilišnog i visokoobrazovnog sustava, koje se paralelno odvija na globalnoj (usp. npr. Brown 2011, Jonasson 2008) i lokalnoj razini, svoju materijalizaciju dobilo u obliku rastućeg strukturnog, financijskog i organizacijskog podvrgavanja tog sustava gospodarskoj dinamici. Budući da je, dakle, riječ o očito nestabilnoj i teško predvidljivoj dinamici, sveučilišta bi se umjesto korporativnim mehanizmima i vrijednostima trebala okrenuti koherentnom profiliranju i artikuliranju vlastitog statusa i društvene uloge, kako u okvirima lokalne zajednice kao neposredno zainteresirane systemske instance, tako i na globalnoj razini. Da bi to bilo moguće, sama sveučilišta i znanstvene institucije, kao inherentno “privilegirani” sustavi proizvodnje i distribucije znanja, dužna su u okvirima svoje autonomije i ekspertize artikulirati vlastitu ulogu, odnosno legitimirati strukturnu specifičnost svoga statusa. U takvoj vizuri sveučilišni i istraživački sustavi ne smiju dopustiti da budu poimani tek kao etapa na putu do gospodarskog procvata. Umjesto toga oni moraju potvrditi, a u pojedinim sredinama i slučajevima, čini se i iznova izgraditi status ravnopravnih sudionika općih društvenih procesa. Sveučilišta nisu tvornice puke radne snage nego prvenstveno mjesta razvoja aktivnih građana.

No, i sam pojam “društvo” doživio je radikalnu resemantizaciju zbog čega je autonomija akademskog polja danas dostižna teže no ikad. Za razliku od

društva koje se tradicionalno shvaća kao zajednica građana, koji su svaki za sebe bitni nositelji tog društva, i trebali bi mu kao pojedinci doprinijeti isto kao što društvo mora voditi računa o pojedincu, društvo se iz neoliberalne vizure razumije kao skupina konkurenata koji, sad radikalno osamostaljeni, moraju iznalaziti načine da budu bolji, kompetitivniji i uspješniji od drugih. Riječ je zapravo o klasičnoj *quid pro quo* zamjeni jer se pritom i dalje govori o “društvu”, samo se pod tim pojmom više ne misli na društvo kao zajednicu utemeljenu na načelima pravednosti, nego na društvo kao drugo ime za “gospodarstvo i tržišne odnose” koji su postali “potpuno otvoreni, a to znači i teško predvidivi” (*Strateški okvir* 2006: 10), što svakako povećava nesigurnost i opću društvenu tjeskobu.⁸

Kad se ovakva retorika i praksa prelije i u područje znanosti i visokog obrazovanja, krši se temeljna odrednica tih područja i preduvjet za njihovu egzistenciju: načelo autonomije (slobode) znanstveno-istraživačkog rada i visokog obrazovanja. Drugim riječima, time se izravno ugrožava, a u perspektivi i dokida mogućnost znanstvenog istraživanja i poučavanja utemeljenog na slobodi mišljenja i djelovanja. Znanstvene grane i krhka područja društva koja traže kontinuitet, a ne nepredvidljivost pritom treba prepoznati kao tek prve i nipošto jedine žrtve reduktivne ekonomizacije znanosti i visokog obrazovanja. Ukratko, zbog svega izloženog znanost i visoko obrazovanje, ali i druge društvene sfere, ne smiju pristati na retoriku koja uporno želi od “ekonomije” učiniti sinonim za “društvo”, niti smiju dopustiti da se “humanizam”, “demokracija”, “ravnopravnost” i “sloboda” rabe tek kao nužni političko-korektni ukras državnih politika znanosti i obrazovanja. Nesporno je da sveučilište treba biti dio društva u kojem djeluje, pa tako i uključeno u gospodarski razvoj, ali reduktivno je i dugoročno štetno podređivati obrazovne i znanstvene ciljeve kratkoročnim gospodarskim interesima.

Obezvrednivanje humboldtvske tradicije – koje često obilježava diskurs ekonomskih reformatora usmjerenih na što širu, bržu i veću adaptaciju znanstvenog i visokoobrazovnog sustava promjenljivim, nestabilnim (dakle, trenutnim) tržišnim mehanizmima – previđa nekoliko intrinzičnih odrednica ustroja znanstvenog rada i sveučilišnog obrazovanja koje se ne smiju mimoći ni u kakvim ozbiljnim strateškim promišljanjima. Riječ je, kako Jón Torfi Jonasson (2008, 2011) precizno detektira, referirajući se na *Magna Charta Universitatum* (1988), o četiri načela ko-

⁸ Redukcija društva na gospodarstvo i tehnosferu dovodi do ubrzanog rasta socijalne i ekološke entropije, što neminovno narušava globalni ekosustav i kvalitetu života ljudi u svim aspektima (usp. npr. Markus 2004).

ja bi trebalo reafirmirati i koja donekle još uvijek odolijevaju nasrtajima korporativizacije sveučilišta. To su:

- a) **moralna i intelektualna autonomija od političkih, ekonomskih i ostalih vanjskih faktora,**
- b) **institucionalna i programska povezanost istraživanja i poučavanja,**
- c) **sloboda istraživanja i intelektualnog usavršavanja,**
- d) **europska humanistička tradicija kao značajni doprinos sveopćem znanju čovječanstva kao dobra po sebi.**

376 Riječ je o sljedećim misijama akademskog polja: razvoj pojedinca, obrazovanje stručnjaka, kulturna misija, etička misija, obrazovanje za demokraciju, egalitarna misija, promicanje vrijednosti znanosti, razvoj proizvoda, ekonomski razvoj, osnaživanje lokalne zajednice (Jonasson 2011). Te misije ne pridonose samo pojedincu i društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini, već i na globalnoj razini. Sveučilište je jedan od temeljnih promotora spomenutih misija i ono se ne smije financijski i moralno ucjenjivati insinucijama da “pogrešno shvaća” realnu dinamiku prema kojoj se sveučilište bespogovorno mora podvrgnuti nepredvidljivoj i nestabilnoj dinamici gospodarstva. Gospodarstvo ne može niti će moći samo ostvariti kulturne, etičke, egalitarne i druge demokratske ciljeve društva – to su prvenstveno zadaće znanosti i obrazovanja, i samo osiguranje kontinuiteta tog sustava znači osiguranje kontinuiteta demokracije (usp. Brown 2011). Humanističke kategorije socijalne kohezije i zajednice ne smije nijedan strateški dokument reducirati na potrebe ekonomskog ili nekog drugog dogmatizma. Temeljni imperativ znanosti i visokog obrazovanja jest i mora ostati etička obveza prema razvoju pravednijeg i humanijeg društva.

MISLEĆI SUBJEKTI I DEMOKRACIJA KAO TEMELJNE DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

Ukazali smo na ključna sporna mjesta strateških dokumenata Republike Hrvatske koji vrijednosti i ciljeve ekonomskog redukcionizma nekritički preslikavaju na sektor znanosti i obrazovanja. U nastavku ćemo se zadržati na njima pripadnoj ideji koja je vezana uz pitanja “tko smo” i “tko možemo postati” (Ball 1997). Tako se u dokumentima ističe da je središnji cilj obrazovnog sustava “promicanje poduzetništva kroz sustav obrazovanja” (*Program gospodarskog oporavka* 2010). Nasuprot tome, smatramo da je poticanje “poduzetničkog duha kod mladih” ideološka sastavnica koja podržava prodor ekonomskih principa u one aspekte društva koji moraju ostati autonomni spram tržišne logike. Ono promiče kapitalističke umjesto humani-

stičkih vrijednosti, odnosno želju za brzim profitom i natjecateljski duh umjesto kvalitetnog obrazovanja i socijalne kohezije. Poduzetnički duh kod mladih implicira ne samo redefiniciju poželjnoga građanina kao poduzetnika, nego i osiromašenje pojma "student". U analiziranim dokumentima građanin se, naime, reducira na pojedinca koji "stvora novu vrijednost" (*Strateški okvir* 2006: 10), dakako ekonomsku. I dok se poduzetnik ustoličuje kao glavna referentna točka i temeljna društvena vrijednost, naziv "student" gubi svoju tradicionalnu intelektualnu širinu pa se shvaća kao budući "ljudski resurs", odnosno kao naizgled samostalni konzument uslužnog sustava visokog obrazovanja. On bi zahvaljujući svojim kompetitivnim sposobnostima u kratkom roku trebao ostvariti obrazovnu dodatnu dobit i time biti konkurentniji na tržištu rada.

Ulazak figure poduzetnika u hrvatski pravni i medijski prostor najbolje se može objasniti prevagom ekonomskih mjerila i vrijednosti koju sljedećim riječima artikulira *Strateški okvir za razvoj*: "Iako su učinci desetljećima promovirane jednakosti i očekivanja da će se država pobrinuti za pojedinca još uvijek prisutni, takvo razmišljanje pomalo nestaje. Novi naraštaji rastu i sazrijevaju sa spoznajom da najveći oslonac u životu moraju tražiti u rezultatima svoga rada. Tako se postupno stvaraju preduvjeti za afirmaciju poduzetništva kao temeljnog čimbenika napretka i kohezije" (2006: 13). Promjene koje ovaj i srodni dokumenti zagovaraju ne predstavljaju nikakvu novinu. U istoj godini kada je objavljen *Strateški okvir za razvoj* Republike Hrvatske sociolog Richard Sennett (2006) piše o kulturi novog kapitalizma, točno zamjećujući da je tzv. novi kapitalizam, polazeći iz ekonomske sfere, zašao u daleko širu sferu kulture, zahvaćajući cjelokupan način života ljudi. Kada se temeljna životna sigurnost i javna, zajednička dobra, koja su osnova svake funkcionalne zajednice, svode na privatni, fakultativni kapital koji pojedinac ne mora, ali može priskrbiti nekakvim "uradi sam" mehanizmom, sigurnost se zamjenjuje politikom svakodnevnog straha od nepredvidivih kretanja tržišta i kapitala. Budući da ta kretanja mogu ugroziti imovinu, sigurnost obitelji i vlastite osobe, aktivira se kompetitivna dimenzija djelovanja pojedinca. Rezultat ovakve vrste inducirane destabilizacije jest privatizacija slike koju pojedinac ima o sebi te njegovo udaljavanje od javnih prostora (u konkretnom i prenesenom značenju), koji se prepustaju na brigu tehnokratima i "stručnjacima".

Glavne odlike poduzetničkog subjekta kao novog društvenog aktera su fleksibilnost, komunikacijske vještine i spremnost na timski rad, koje su same po sebi dakako važne, ali postaju sumnjivima kada ne supostoje s kategorijom individuuma koji je nekoć bio adresat i akter ideje obrazovanja (Liessmann 2008), nego se svode na puki fetiš individualnosti (Baumann 2005) i određuju isključivo prema

ekonomskim mjerilima. U političkom smislu riječ je o tome da je od emancipiranog subjekta, koji je donedavno bio adresat tradicionalnog europskog sveobuhvatnog obrazovanja, danas preostao tek pohlepni konzument (Rancière 2008).

Smatramo da temeljna vrijednost našeg društva ne smije biti poduzetnički kapitalizam, nego demokracija, koja u hrvatskom društvu nikada nije zaživjela u pravom smislu riječi, i koja se tek mora graditi. Direktan prijelaz iz socijalizma na kapitalizam pretvorbe i privatizacije polučio je katastrofalne, podjednako ekonomske i moralne posljedice s kojima se hrvatsko društvo i danas bori: korupciju, političku indiferentnost građana, veliku nezaposlenost mladih, degradaciju okoliša itd. Utoliko euforična implementacija neoliberalnih vrijednosti, kakvu iščitavamo iz spomenutih dokumenata, vodi još jednom isključenju demokracije u korist interesa kapitala, isključenju dobrobiti svih u korist manjine.

Zbog svega navedenog neupitno je da se logika profita i slika pojedinaca kao konzumenata mora korigirati logikom pojedinaca kao mislećih subjekata u čijem razvoju ključnu ulogu imaju obrazovni i znanstveni sustavi koji će biti vođeni demokratskim, a ne tržišnim ciljevima (Brown 2011). U protivnom, “zemlje diljem svijeta uskoro će stvarati generacije korisnih mašina, umjesto potpunih građana koji mogu misliti za sebe, kritički pristupati postojećem, i razumjeti značaj patnji i uspjeha druge osobe” (Nussbaum 2010: 2).

Slijedom toga zahtijevamo uvažavanje teorijskog stajališta prema kojem pojedinac nije ljudski resurs čija se stručna edukacija tehnokratskim mjerilima i kriterijima isplativosti rano predodređuje za pojedini sektor proizvodnje ili usluga, a kasnije stručnim usavršavanjima i treninzima aktualizira i prilagođuje novim zahtjevima tržišta rada. **Zahtijevamo da se pojedinac shvati kao misleći subjekt koji nije samo u stanju menadžerski kreirati svoju buduću karijeru, ili karijeru drugih, nego je sposoban i voljan zauzeti individualan, empatičan i kritički stav prema društvenim, ekološkim i posebice političkim fenomenima te koji uživa široko i slobodno obrazovanje koje vodi intelektualnoj emancipaciji i političkoj samosvijesti.**

JEDNAKOPRAVNOST SVIH ZNANSTVENIH PODRUČJA

U redukcionističkim vizijama razvoja znanosti i visokog obrazovanja kao ključne riječi kojima se opisuje znanstveni rad javljaju se: isplativost ulaganja, inovacije i s njima povezani pojmovi poput transfera tehnologije i znanja. Tako *Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.* Republike Hrvatske ističe da “poseban izazov u obrazovanju za društvo znanja predstavlja sustav visokog obrazovanja jer on stvara najkvalitetnije kadrove za gospodarstvo, ali ima i središnju ulogu u povezivanju znanstveno-istra-

živačkog rada i gospodarstva” (str. 22), odnosno zagovara da se uskladi “područje interesa i rada na istraživanjima u koja se ulažu proračunska sredstva radi što cjelovitijeg transfera znanja u razvoj gospodarstva i društva u cjelini” (str. 25). Ove formulacije impliciraju dvije razine tumačenja. Prvo, umjerenije tumačenje uviđa potrebu za boljom usklađenosti akademske i ekonomske sfere. Drugo tumačenje, koje podrazumijeva pogled odozdo, iz akademske sfere, i dobro poznavanje akademskih prilika “iznutra”, upozorava na kruti ekonomistički stav koji nalaže potpuno podređivanje akademskog polja načelu profitabilnosti i ciljevima tržišta. Da ovo drugo tumačenje nije bez temelja, pokazuju trendovi posljednjih desetljeća u zapadnim zemljama.

Iz profitabilnosti kao primarnog načela u redefiniranju znanosti i visokog obrazovanja izravno proizlazi hijerarhizacija struka prema isplativosti ulaganja. Pritom su pojedine struke u prednosti (poput menadžmenta, marketinga ili komunikacijsko-informacijskih tehnologija), dok druge gotovo da nemaju izgleda za preživljavanje jer ili donose profite koji nisu kratkoročno vidljivi (poput temeljnih istraživanja u pojedinim prirodnim znanostima), ili jednostavno nisu ekonomski profitabilne (većina humanističkih i društvenih znanosti, umjetničko područje), ali su zato dugoročno društveno važne i potrebne, na što smo višestruko ukazali.

Trenutna ekonomska klima potiče mnoge izvan akademske zajednice da procjenjuju utjecaj sveučilišta u sve užim, utilitarnim okvirima, fokusirajući se samo na ekonomsku korist ili korist diplomantima i njihovoj zapošljivosti. Na to upozoravaju mnogi, među kojima, primjerice, prorektor Sveučilišta u Cambridgeu Leszek Borysiewicz, koji je nedavno istaknuo da je ključno prepoznati da sveučilište ima različite doprinose pri čemu su humanističke znanosti i umjetnost integralni dio tih doprinosa, i ustvrdio da će Sveučilište u Cambridgeu to i financijski poduprijeti.⁹

Prve žrtve načela profitabilnosti na brojnim inozemnim sveučilištima dosad su bile humanističke i društvene znanosti.¹⁰ U posljednjih nekoliko godina

379

9 <http://news.admin.cam.ac.uk/news/2011/10/21/vice-chancellor-champions-the-arts-humanities-and-social-sciences/> (“Vice-Chancellor champions the arts, humanities and social sciences”)

10 O tome ne svjedoče samo masovna restrukturiranja, pripajanja i ukidanja “neprofitabilnih” odsjeka i instituta kao što su to, primjerice, odsjeci za slavistiku (diljem Njemačke), francuski, talijanski, ruski (diljem SAD-a), kemiju (diljem Velike Britanije), fiziku (University of Reading, University of Texas), nego i gašenja cijelih fakulteta, i to doslovce preko noći. Recentan primjer takvih radi-

odaslane su nebrojene peticije koje su često imale konkretan povod – ukidanje određenog fakultetskog ili sveučilišnog odsjeka – i koje su istodobno nastojale izraziti duboko neslaganje s takvim trendovima. A da se ne radi o neopravdanom strahu i u pogledu istraživačkog rada pokazuju i recentni zahtjevi europskih ministara da društvene i humanističke znanosti dobiju važniju ulogu u programu *Horizon 2020* – sljedećem istraživačkom programu Europske Unije za razdoblje 2014.–2020.¹¹ Smanjivanje financijskih sredstava ili čak ukidanje umjetničkih, društvenih i humanističkih odsjeka posebno je ironično u eri interdisciplinarnosti u kojoj se proklamira međusobno ispreplitanje i mogućnost uzajamnog utjecaja različitih znanstvenih područja.

U tom je kontekstu iznimno problematična mantra o nepotrebnosti i teretu tzv. neprofitabilnih grana znanosti i studija, i to ponajprije stoga što se savršena kompatibilnost ekonomske sfere i akademske zajednice nikad ne može postići. Promjene na tržištu rada mijenjaju se iz godine u godinu i vrlo su nepredvidljive. Događat će se, kao što je i dosad bio slučaj, da je trenutna tržišna potražnja za nekim strukama u opadanju. No to ne znači da takve struke u određenom trenutku treba radikalno reducirati ili potpuno ukinuti. Možda će se već u sljedećem razdoblju kulturni, znanstveni ili gospodarski trendovi promijeniti, a potrebe za pojedinim akademskim profilima pojačati. Ekonomski trendovi, nadalje, ovise i o mnogobrojnim faktorima koji nisu direktno vezani uz sferu ekonomije (tj. nisu predviđivi iz ekonomske perspektive), kao što su demografska kretanja i migracije ili klimatske promjene. Nemoguće je stoga težiti potpunoj podudarnosti ekonomske sfere i “usluga” akademske zajednice. Potpuno prilagođavanje akademske zajednice nedovoljno diferenciranim i neprestano promjenjivim mitskim potrebama tržišta rada znak je kratkovidne i štetne politike (Fine 2003).

Razvoj znanstvenih istraživanja i sveučilišnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj ne može se prepuštati nestabilnom tržištu jer je tržište samo jedan od prostora u kojima se krećemo i jer odsutnost dugoročnosti sa sobom donosi vrlo realnu prijetnju kulturne regresije i kritičke amnezije. Uloga sveučilišta koju zastupa-

kalnih rezova predstavlja zatvaranje uglednog Odsjeka za filozofiju Sveučilišta Middlesex u Velikoj Britaniji, a Goldsmiths College u Londonu ove je godine doživio rezove u financiranju svih odsjeka (radi se o fakultetu s fokusom na humanističkim i društvenim znanostima) osim kreativne informatike.

11 Myklebust, J.P. <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120223201123111> (26. veljače 2012.)

mo oštro se protivi reduciranju kompleksnosti života na ekonomske odnose i inzistira na humanističkoj koncepciji uloge sveučilišta kao mjesta razvoja i očuvanja vrijednosti demokracije i socijalne pravednosti, etičnosti, osobne i društvene odgovornosti. Nipošto ne smijemo prihvatiti sustavno svođenje umjetničkog područja ili društvenih i humanističkih znanosti na discipline supsidijarne “pravoj znanosti”.

Smatramo da u strategije budućeg razvoja znanosti treba ugraditi prepoznavanje vrijednosti svih znanstvenih područja i priznavanje njihovih specifičnosti. Pritom humanističke i društvene znanosti te umjetničko područje ne treba gledati samo kao rezervat u kojem se štiti kultura i identitet zajednice, ili pak kao dekor koji služi kultiviranju duha. Bez promišljanja intelektualne i kreativne dimenzije kojom se one bave nema ni razvoja znanosti, niti održive društvene kohezije.

Ideje i vrednote nisu samo duhovne nego su itekako materijalne. Tako neoliberalizam proizvodi skup institucija, pravila i procedura koje koloniziraju prostor obrazovanja ekonomskom logikom. Stoga je u ovom trenutku više no ikad potrebna vizija i artikulacija ideja čija će materijalizacija omogućiti razvoj alternative postojećem stanju.

SADRŽAJNA KVALITETA UTEMELJENA NA SURADNJI I ODGOVORNOSTI

381

U aktualnom *Strateškom planu za razdoblje 2011.–2013.* (koji je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta *ad hoc* proizvelo i plasiralo u jeku tzv. javne rasprave o već spomenutom odbačenom paketu zakona) stoji tvrdnja da “kvalitetan sustav znanosti počiva na kompetentnim i kompetitivnim ljudskim potencijalima” (str. 13). Sličnog je gledišta i nešto stariji, ali također aktualan *Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.*, prema kojem “svugdje gdje postoji konkurencija, nastaju i bolji rezultati” (str. 23). Slijedeći slična načela, i odbačeni prijedlozi zakona trebali su poslužiti kao osnova za “stvaranje kompetitivnog ustroja radnih mjesta kroz konkurenciju za viša mjesta” (ZOZD: 14) te uvođenje kompetitivnih oblika financiranja (iznimno spornih programskih ugovora, projektnog financiranja i dr.) kojima će hrvatska sveučilišta postati “kompetitivnija u europskom kontekstu” (ZOS: 7).

Svjesni smo da je u europskim znanstvenim i sveučilišnim tradicijama oduvijek postojala kompetitivnost u smislu rasprava o metodama i modelima, ali bila je to, kako sažima Konrad Paul Liessmann, “konkurencija oko pristupa istini, a ne konkurencija u vezi s mjestom na listi” (2008: 69). Uistinu, “mjesto na listi” odnosno rangiranje znanstvenih i obrazovnih institucija u “lige” prema različitim kriterijima (veličine, znanstvene produkcije, broju studenata i dr.) zabrinjavajuće

je reduktivno. Prije svega, nemaju sve institucije ista sredstva, uvjete i ciljeve. Primjerice, ne mogu se ravnopravno natjecati “bogata” i “siromašna” sveučilišta s obzirom na to da im nisu jednake same polazne točke. Jednako tako, subjektivni, neprecizni, i s obzirom na razlike u sredinama (diverzificirane misije), disciplinama i drugim specifičnostima akademskog polja, reduktivni nalazi vrednovanja znanstvenih i visokoobrazovnih institucija ne mogu se, kako to upozoravaju i zagovornici kvantifikacije i rangiranja (usp. npr. Cai Liu i Cheng 2005), uzimati kao neprikosnoveni pokazatelji uspješnosti, a kamoli kvalitete. Kao pozitivan primjer otpora redukcionizmu rangiranja izdvajamo primjer uglednog Reed Collegea u SAD-u koji odbija sudjelovati u rangiranjima. Čelnik te institucije Colin Diver objašnjava da se rangiranjima “mjeri institucionalno bogatstvo, reputacija, utjecaj i pedigree. Njima se ne pokušava [...] mjeriti koliko se znanje vrednuje i njeguje na kampusima [...]. Reed je paradigmatički primjer koledža kojemu je stalo – i to jedino stalo – do poticanja gladi za znanjem”.¹²

382 Rangiranju prethode kvantitativni oblici vrednovanja “kvalitete” (znanstvene, financijske, prostorne i dr.). Kako to imamo priliku svjedočiti i u našoj akademskoj zajednici, kriteriji i načela prema kojima se trenutno provode kvantitativni oblici vrednovanja znanstvenog istraživanja vrlo su često pojednostavnjeni i proturječni. U tom je smislu dovoljno navesti recentan primjer rangiranja hrvatskih časopisa po vrsnoći, a zapravo prema kvantitativnim i s kvalitetom znanstvenog sadržaja časopisa i u njemu objavljenih članaka ne nužno povezanim parametrima u rasponu od broja članaka, broja referentnih baza, broja recenzenata, broja odbijenih članaka pa sve do broja svezaka, broja stranica, broja ilustracija i sl.¹³

Kvantitativna mjerenja vrsnoće znanstvenog rada (pojedinaca, institucija, publikacija, radova i dr.) poput netom gore navedenog u praksi se sve češće ot-

12 http://web.reed.edu/apply/news_and_articles/college_rankings.html

13 Nije dakako upitno da časopisi koji se godišnje objavljuju u više svezaka i koji imaju veći broj stranica trebaju i veću financijsku potporu, ali je nedopustivo da se veća financijska izdvajanja za tiskarski zahtjevnije časopise provode pod oznakom veće vrsnoće časopisa. Usp. *Obavijest o znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti sufinanciranim u 2011. godini* (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11500&sec=2139>). Rangiranje časopisa provedeno je prema “ocjeni vrsnoće” koja je utemeljena prema parametrima utvrđenim u *Kriterijima o novčanoj potpori znanstveno-istraživačke djelatnosti (znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti)* (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2142>).

krivaju kao generatori devastacije vrijednosti akademske zajednice, pojedinca i institucija koji se pod posrednim ili izravnim (strukturno provedenim kroz uvjete napredovanja, zahtjeve uprave i dr.) pritiskom takvih oblika vrednovanja sve manje usredotočuju na mišljenje, kreativnost i sadržajnost, a sve više na besadržajne potjere za bodovima (pokazateljima, formulama i dr.), pri čemu ne izostaju ni koruptivne prakse koje su već dobile i svoje stručne nazive i dijagnoze poput plagiranja, autoplaginga, usitnjavanja rezultata istraživanja, znanstvene prostitucije i dr. (usp. Osterloh i Frey 2009).¹⁴ Kako je to dijagnosticirao Liessmann, iz “nekadašnje konkurencije koja se još mogla pojmiti kao institucionalizirani oblik argumentativnog bavljenja istinom i kao specifičan oblik diskursa, danas nastaje bjesomučna konkurencija i bitka za mjesto pod suncem. Dok uslijed rastućeg objedinjavanja znanstvenih pristupa i njima pripadnih kultura znanja stvarni obračun između konkurentnih metoda i škola biva sve rjeđi, povećava se umjetna konkurencija vječno istoga” (2008: 69–70). Odnosno, kako je to s gorčinom istaknuo John Guillory: “Povećanje kvantitete znanstvene produkcije neće unaprijediti njezinu kvalitetu. Što prije to priznamo, to bolje” (2005: 33). Kritiku kvantifikaciji kvalitete znanstvenog rada upućujemo i kvantitativnim indikatorima kvalitete u nastavnom radu. Kako i Chalmers (2008, OECD izvještaj) sugerira, ne postoji dovoljno empirijske potvrde da kvantitativni indikatori kvalitete unapređuju nastavu i učenje. Naprotiv, “kvalitativna mjerila dobila su značajnu podršku jer se fokusiraju na kvalitetu i mjerenje dubokih i kompleksnih pitanja od kojih se dakako sastoji sustav visokog obrazovanja” (str. 4).

383

Uzimajući u obzir nedostatke kvantitativnih modela evaluacije zalažemo se za razvoj mehanizama složene evaluacije znanstvenog i nastavnog rada u kojem će kvalitativno imati prednost nad kvantitativnim i u kojem će se kombinirati stručni i sociokulturni kriteriji. Zahtijevamo ukidanje vladavine pojedno-

¹⁴ Sve je veći broj znanstvenika spreman zanemariti integritet vlastitih spoznaja i uvjerenja pod pritiskom imperativa za preživljavanje kroz kvantitativno vrednovano objavljivanje. Margit Osterloh i Bruno S. Frey (2009) navode istraživanje recenzentskih politika i praksi u dvama marketinškim časopisima koje je za razdoblje od 1999. do 2001. proveo Arthur G. Bedeian. Prema Bedeianovim nalazima najmanje je 25% znanstvenika revidiralo tekstove u skladu sa sugestijama recenzenata, premda su bili svjesni da se radi o netočnim korekcijama. Ovu i slične prakse djelovanja suprotno vlastitim uvjerenjima Frey (2003) sasvim primjereno naziva “znanstvenom prostitucijom”.

stavljenih oblika evaluacije pojedinaca i institucija koji se temelje na kvantitativnim kriterijima (broju radova, patenata ili znakova, faktorima utjecaja pojedine publikacije, broju citata, a za ustanove još i veličine, visine vlastitih sredstava i sl.), kao i ukidanje izjednačavanja kriterija između različitih znanstvenih područja. Drugim riječima, zahtijevamo prije svega **redefiniciju kriterija kvalitete (u slučaju znanstvene produktivnosti vrednovanja sadržaja, a ne njegova financijskog prinosa ili publikacije u kojoj je objavljen), kao i uvažavanje specifičnosti i razlika između znanstvenih disciplina, polja i područja.** Kao što bi, recimo, bilo posve neprikladno od znanstvenika iz područja prirodnih znanosti očekivati da rezultate svojih istraživanja publiciraju ponajprije u obliku monografija, na isti je način neprikladno od znanstvenika iz humanističkog područja ili od znanstvenika iz društvenih znanosti koji je usmjeren na lokalnu problematiku očekivati da ponajprije objavljuje u inozemnim časopisima. Ciljevi i metode (razlike u pretpostavljenoj publici, mediju prezentacije istraživanja i dr.) ne mogu se zanemariti pod utjecajem imperativa za unificiranim i kvantificiranim oblikom vrednovanja znanstvenog rada. Neprihvatljivim, nadalje, smatramo i oslonac na navodno objektivne i pouzdane, a zapravo nepotpune, ahistorijske, mehaničke, nerijetko netočne te u svakodnevnoj znanstveno-istraživačkoj praksi u pojedinim područjima (npr. humanističkim znanostima) najčešće marginalne alate poput citatnih baza kao što je, na primjer, *Web of Science*. Uvjereni smo da odgovoran i u svim segmentima (proizvodnje i evaluacije) javno dostupan istraživački, nastavni, urednički i recenzentski rad može biti najpouzdaniji jamac kvalitete znanstvenog i nastavnog rada. Takav je rad potrebno poticati, a to se sigurno ne postiže inzistiranjem na kvantitativnim parametrima napredovanja što za posljedicu nerijetko, umjesto porasta kvalitete, ima prije svega porast kvantitete koja se u najboljem slučaju očituje kao visoka specijalizacija i s njom povezana inflacija znanstvenih radova, odnosno, njihovu ograničenu relevantnost u široj znanosti i društvu.

Poticanje devastirajuće kompetitivnosti manifestira se i na razini radnih mjesta. Danas unutar akademskog polja u Hrvatskoj, kao i drugdje (usp. Pernicka 2011), nalazimo dvije skupine zaposlenika. S jedne strane, osobe u visokim znanstvenim i/ili nastavnim zvanjima zaštićene su od najgrubljih učinaka tržišta radne snage i recesijom iscrpljenog gospodarstva. S druge strane, prekarni akademski radnici (znanstveni novaci) nalaze se u neugodnoj poziciji između čekića nesigurnosti radnog mjesta i nakovnja nerijetko vazalnih odnosa unutar matične institucije.

Drugim riječima, mladi znanstvenici ostaju u potpunosti izloženi neugodnom "izboru": pridruživanju rastućem broju nezaposlenih ili prihvaćanju za-

poslenja na nekoj od znanstvenih ili znanstveno-obrazovnih institucija bez obzira na često nedostojne uvjete rada i/ili na nelegitimne zahtjeve koje pred njih postavljaju njihovi brojni nadređeni. Mladi su znanstvenici dakle u paradoksalnoj situaciji da sudjeluju u akademskom polju bez autonomije koju ono na deklarativnoj razini jamči. Akademaska je autonomija u tom pogledu mahom rezervirana za zaposlenike s ugovorima na neodređeno, koje u ovom trenutku zbog višegodišnje prakse stihijskog zapošljavanja znanstvenih novaka (usp. *Popis znanstvenih novaka 2012.*) čine mahom znanstvenici i nastavnici u znanstveno-nastavnim zvanjima.

Naravno, ne držimo da je uvođenje nesigurnosti zaposlenja na svim razinama rješenje za asimetričnu raspodjelu tog tereta. Doista, poopćavanje pozicije u kojoj se danas nalaze novozaposleni mladi znanstvenici izazvalo bi daljnje snižavanje ionako niskih standarda, kakvi su u posljednje vrijeme prisutni u hrvatskoj znanstvenoj zajednici. U mjeri u kojoj je autonomija bitna za kvalitetno obavljanje znanstvene i nastavne djelatnosti tako strukturirani odnosi ukupno donose kvalitativno gledano ispodprosječne rezultate, te pospješuju elitizam temeljen na neformalnim ortačkim odnosima, korupciji i neznanju.¹⁵ Korporativni modeli upravljanja, kojih je podjela na dvije vrste zaposlenika samo jedan dio, a koji su zavlada- li svim razinama znanstvenog i visokoobrazovnog rada, utemeljeni su na reduktivnoj ideji pojedinca kao *homo economicusa* čije je ponašanje uvjetovano ponajprije ekstrinzičnom motivacijom (materijalnom ili kakvom drugom nagradom), nisu se do sad pokazali i kvalitativno učinkovitima. Upravo suprotno, kako to znanstvenici upozoravaju već godinama (usp. Harvie 2011), a potkrepljuju recentna empirijska istraživanja i teorije u području heterodoksne ekonomije (npr. Osterloh i Frey 2009), intrinzična je motivacija (prije svega znatiželja te intelektualno i vrijedno- sno sadržajna radna sredina) ključni pokretač znanstvenog rada.¹⁶

385

15 Parcijalna suspenzija akademske autonomije povezana je i s trendom njezine instrumentalizacije. Potonje se odnosi na nezanemarliv dio akademske zajednice koji se pod krinkom institucionalno ovjerene pozicije upušta u političke i poslovne projekte oslanjajući se na socijalni kapital akumuliran trajanjem akademskog statusa. Dakako, ovdje ne pokušavamo zabraniti akademskim djelatnicima da se bave politikom i drugim poslovima, nego upozoravamo na veoma česte slučajeve u kojima akademsko zaposlenje služi tek kao sigurnosna mreža u slučaju da se djelatnost koju su pojedinci u vrhu akademske piramide izabrali kao primarnu, izjalovi.

16 Margit Osterloh i Bruno S. Frey na nizu primjera i istraživanja pokazuju da su korporativni oblici upravljanja znanošću i visokim

U skladu s gore iznesenim, zahtijevamo da se odmah prekine s kadrovskom politikom koja se temelji na zapošljavanju većeg broja mladih znanstvenika uz očekivanje “neka pobjedi najbolji”. Treba razviti pristup zapošljavanju akademskih radnika (od asistenta do savjetnika/profesora) koji će biti jamac slobode znanstvenog rada i osnova za otvoreno, solidarno djelovanje članova akademske zajednice jednih prema drugima, kao i prema članovima drugih skupina u društvu.

Sadašnji zakonodavni okvir u kojem je napredovanje bilo uvjet za zadržavanje radnog mjesta i koji je u manje od desetljeća, a u zavjertini rastezljive inter-

386

obrazovanjem koji se temelje na načelima ekstrinzične motivacije i kontrole već doveli do radikalne i strukturne destrukcije akademskog polja (pada kvalitete, urušavanju vrijednosti, porastu koruptivnih i srodnih praksi i dr.). Prema istim bi autorima učinkovitije bilo, s obzirom na specifičnosti samog polja i ulogu koju u njegovu definiranju ima intrinzična motivacija, usmjeriti se na rigorozniju selekciju pri samom ulasku u akademsko polje rada koju bi pratili ugovori na neodređeno vrijeme (kao jamac autonomije znanstvenog rada i sredstvo kojim bi se reducirale u kompetitivnim sustavima strukturno poticane koruptivne metode plagiranja, autoplagiranja, višestrukog objavljivanja, fiktivnog autorstva i dr.) i razvoj u korporativnim modelima ozbiljno poljuljanih povijesno supstancijalnih vrijednosti istraživačkog i nastavnog rada (kreativnosti, otvorenosti, znatiželje, kritičnosti, odgovornosti, predanosti i dr.), koje bi se pak usvajale socijalizacijskim mehanizmima unutar samog polja, a ne sustavom mehaničkog nadzora i kazne. Osterloh i Frey su, dakako, svjesni da takvo rješenje ostavlja prostora za pojedinačne zlouporabe (nerad i lijenost), ali oni te zlouporabe smatraju “nužnim žrtvama”, pojedinačnim devijacijama koje će biti to manje što će gore navedene vrijednosti akademske zajednice biti razvijenije i prihvaćenije. Radi se, prema njima, o manjem zlu u odnosu na strukturnu devijaciju koja se proizvodi uvođenjem korporativnih oblika upravljanja u akademsko polje i kojom se navedene supstancijalne vrijednosti akademske zajednice zajedno s njima pripadnim praksama društveno odgovornog i autonomnog nastavnog i istraživačkog rada istiskuju na rub akademskog polja, dok u središtu, kako to već danas možemo zamijetiti, prevladava amorfna masa brojeva (radova, znakova, referenci i dr.), a kvaliteta se utapa i gubi u labirintima prosječnosti ili ispodprosječnosti marketinški spretno certificiranog, ali besadržajnog (pomodnog, rascjepkanog, pa čak i nevjerodostojnog) znanstvenog i nastavnog rada.

pretacije kvantitativnih metoda vrednovanja, doveo do inflacije najviših znanstvenih i znanstveno-nastavnih zvanja, smatramo podjednako neprihvatljivim i neetičkim kao i okvir ponuđen u odbačenom zakonskom paketu koji napredovanje nije vezivao uz postignuća pojedinaca nego uz fiksnu "piramidu", pri čemu je u nositelje znanstvenog i nastavnog rada u još jednom paradoksalnom obratu promovirao prekarne akademske radnike na početku karijere (znanstvene novake). Zahtijevamo odgovorno zapošljavanje koje polazi od pretpostavke da će se svakom zainteresiranom zaposleniku, koji sadržajno kreativno i kvalitetno ispuni očekivanja (zadane obaveze) osigurati uvjeti za rad i mogućnosti napredovanja. Neprihvatljivim smatramo zapošljavanje koje se u bjesomučnoj težnji za uštedom temelji na rotaciji novozaposlenih kao najjeftinije i najpredanije radne snage. Kratkoročna ušteda trajno narušava kvalitetu sustava znanosti i visokog obrazovanja i rezultira doslovnom potrošnjom ljudi.

Pritom ne treba zaboraviti da problemi nesigurnosti i degradacije radnog mjesta nisu pojave ekskluzivno rezervirane za sustav znanosti i visokog obrazovanja. **Znanost i obrazovanje dio su društva i nemoguće je riješiti njihove probleme pretvarajući se da je riječ o sasvim izdvojenim društvenim djelatnostima.** Činjenica da se na ključne probleme statusa znanstvenika i nastavnika u visokom obrazovanju ne može posve odgovoriti promjenom obrazovne i znanstvene politike ne znači da se gore navedena proturječja akademskog polja smiju ostaviti po strani. Naše je uvjerenje da je primjereno suočavanje s ovim problemom ishodišna točka svake transformacije sustava znanosti i visokog obrazovanja koja teži kreativnom i smislenom znanstveno-nastavnom radu utemeljenom na načelima autonomije i solidarnosti.

Rangiranje, kvantificiranje postignuća i poticanje kompetitivnosti nesigurnošću radnih mjesta nisu, dakle, relevantni mehanizmi kontrole kvalitete pojedinaca i institucija. Kao oblik otpora tom vrijednosnom sustavu i njegovim pogubnim učincima zahtijevamo, između ostaloga, da hrvatska sveučilišta ne sudjeluju u svjetskim rangiranjima i da se ne provode nacionalna rangiranja (na tragu ranije spomenutog stajališta Reed Collegea). Stoga još jednom podsjećamo da kao jedini relevantan **mehanizam kontrole kvalitete pojedinaca i institucija vidimo odgovoran, solidaran i uzajaman odnos između studenata, zaposlenika i institucija utemeljen na kreativnosti, težnji prema kvaliteti, unutrašnjoj motivaciji i, u hrvatskom normativnom okviru, jasno definiranim akademskim slobodama i akademskoj samoupravi,¹⁷ kao i na potpunoj otvorenosti i dostupnosti svih oblika znanstvene, nastavne i administrativne prakse.** Pritom pod potpunom

387

17 Usp. Odluku Ustavnog suda Republike Hrvatske br. U-I-1707/2006 od 20. prosinca 2006. (NN 002/2007)

otvorenom i javno dostupnom znanstvenom, nastavnom i administrativnom praksom podrazumijevamo da **svi oblici znanstvenih i administrativnih praksi budu javno dostupni i provjerljivi: od objavljenih rezultata istraživanja i njihove primjene, preko provedbe (prijave i odluka) pojedinih natječaja (za radna mjesta, javnu nabavu i dr.) do potrošnje pojedinaca i institucija.** Time će se povećati odgovornost svih uključenih u znanstvene, natječajne i druge procese te eliminirati mogućnost da neupućenost bude isprika za podržavanje svih oblika nedozvoljenih i akademskoj zajednici neprimjerenih načina djelovanja i poslovanja.

Uz sigurna radna mjesta i njegovanje na suradnji utemeljene kvalitete, podsjećamo da je za dugoročno kvalitetno, kreativno i predano znanstveno i nastavno djelovanje potrebno osigurati i zadovoljavajuće infrastrukturne uvjete. Nedovoljno opremljene knjižnice i laboratoriji, ograničen pristup znanstvenim časopisima, nerijetko prevelike grupe studenata u predavaonici itd. ostaju problemi kvalitete našeg sustava bez financijskih rješenja. Jednako tako upozoravamo da kvaliteta sustava ovisi i o selekcijskom postupku koji je trenutno opterećen problematičnim projektom državne mature za upis na visokoškolske institucije i volontarizmom prijavnih ispita.

388

REGULACIJA PRIVATNOG I JAVNOG U SVRHU OČUVANJA ZNANOSTI I VISOKOG OBRAZOVANJA KAO JAVNOG DOBRA

U skladu sa shvaćanjem privatizacije kao univerzalnog lijeka, a pod motom da država nije dobar vlasnik, od privatizacije se i u području znanosti i visokog obrazovanja očekuje da riješi neke od problema postojećeg sustava koji se tiču primjerice kvalitete obrazovanja ili neracionalnosti potrošnje (usp. Sopek 2011).

Do sada su se privatizacija i komercijalizacija visokog obrazovanja i znanstvene djelatnosti odvijale prvenstveno kroz porast participacije pojedinaca u troškovima vlastitog školovanja (prema podacima DZS-a za Hrvatsku iz 2010. godine 60% studenata plaća školarinu), dok bi se u budućnosti trebale odvijati još i povećanjem ulaganja privatnog sektora u znanstveno-istraživačku i obrazovnu djelatnost. Kako je osnovna svrha takvih promjena rasterećivanje državnog proračuna, paralelno bi trebalo doći (i dolazi) do smanjenja javnih izdvajanja.

Podaci Eurostata (2011) o ukupnim javnim izdvajanjima za visoko obrazovanje za 2008. godinu (uključuje izdvajanja za institucije i studentsku potporu) navode kao prosjek EU (EU 27) 1.14% BDP-a. Više od navedenog prosjeka izdvajaju npr. Danska (2.19%), Belgija (1.38%), Francuska (1.24%), Austrija (1.49%), Slovenija (1.22%) i Njemačka (1.21%). Izdvajanja su viša od 1% i u sljedećim zemljama: Estonija, Irska, Španjolska, Cipar, Litva, Mađarska, Malta, Nizozemska, Poljska, Finska, Švedska, Norveška i Island. Ukupna javna izdvajanja za visoko obrazovanje u

Hrvatskoj iznose 0.95% – manja izdvajanja imaju samo Velika Britanija, Slovačka, Italija i Bugarska. Dostupni podaci jasno sugeriraju da je u komparativnoj perspektivi udio ukupnih javnih izdvajanja za visoko obrazovanje u Hrvatskoj nizak.¹⁸

Usporedbe europskih zemalja prema kriteriju privatnih izdvajanja pojedinačno za visoko obrazovanje u obliku školarina otkrivaju sličnu lošu sliku. Prema Benu Jongbloedu (2010) u kontinentalnoj Europi studenti na preddiplomskom studiju često plaćaju vrlo male školarine ili pak uopće ne plaćaju školarine (npr. Austrija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Grčka, Irska, Island, Slovenija, Švedska). U nekim zemljama školarine su manje od 500 EUR godišnje (npr. Belgija, Francuska, Bugarska, Turska), dok tek u ponekim zemljama dosežu 750 EUR godišnje (npr. Italija, Španjolska). Negdje su čak i premašile svotu od 1000 EUR (npr. Nizozemska, Engleska, Latvija). U Hrvatskoj je mogući iznos školarina i do 1270 EUR, čime se Hrvatska smješta u zemlje s izrazito visokim iznosom školarine, a linearni model naplaćivanja školarina, osim u Estoniji od akademske godine 2011./2012., ne postoji nigdje drugdje u Europi.

Strateški nerazrađen porast broja sveučilišta i neusklađenost modela studiranja te izrazito neodgovorna i kratkoročna politika u znanosti i visokom obrazovanju – projekcije razvoja bile su takve da nužno ovise o povećanju ulaganja, a zapravo se dogodilo smanjivanje – kao posljedicu imaju pad kvalitete, neujednačenost i preklapanja programa te lošu kadrovsku politiku, jer naglo povećanje broja studija i studenata nije pratio i odgovarajući porast znanstveno-nastavnih kadrova, prostornih kapaciteta i financiranja. Upravo se u takvim nesređenim uvjetima privatizacija nudi kao način uređivanja znanosti i visokog obrazovanja. No kada se sagledaju dosadašnja iskustva – kao primjeri mogu poslužiti zemlje u okruženju koje su nizom karakteristika (od veličine do procesa tranzicije) usporedive s Hrvatskom, a kao najeklatantniji primjeri novih članica Europske Unije mogu se spomenuti Bugarska ili Rumunjska – ne možemo očekivati da će daljnja privatizacija u sektoru znanosti i visokog obrazovanja riješiti probleme nastale upravo isto takvom nekontroliranom privatizacijom i komercijalizacijom. Naime, budući da opisani trendovi već sad deformiraju znanstvena istraživanja i visoko obrazovanje prema načelima strane ekonomske profitabilnosti, njihov je nastavak već potaknuo niz paralelnih procesa s kratkoročnim i dugoročnim štetnim posljedicama.

Najsnažniji efekt koji je komercijalizacija u smislu uvođenja školarina imala u Hrvatskoj jest perverzni poticaj sveučilištima da upisuju više stu-

18 http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/wp0911_en.pdf

denata nego što mogu kvalitetno obrazovati (jer se ta sredstva, između ostaloga, koriste za plaće i honorare). Uz to, porast udjela privatnih visokih škola – kako pokazuje dosadašnji razvoj u Republici Hrvatskoj, ali i iskustva u usporedivim zemljama – povećava udio obrazovanja za neposredno primjenljivo znanje koje ima isplativost u kratkom roku. Trend privatizacije znanosti i visokog obrazovanja u kombinaciji s idealom kratkoročne isplativosti u malim zemljama poput Hrvatske dugoročno vodi u potpuni nestanak sfere tzv. fundamentalnih istraživanja budući da ona nisu neposredno isplativa. A bez takvih istraživanja akademska se zajednica marginalizira, u stručnom smislu provincijalizira i postaje sve irelevantnijom, bez obzira na stupanj međunarodne suradnje pojedinaca.

Usmjeravanje prema stručno-tehničkom tipu obrazovanja također prijeti smanjivanjem udjela istraživačkog, a povećanjem udjela nastavnog rada. To sa sobom nosi opasnost da se brojna sveučilišta degradiraju isključivo u nastavne institucije koje prenose informacije o znanju do kojeg se dolazi u drugim centrima. Konačan ishod tog procesa bio bi da sveučilišta ostanu sveučilišta samo po imenu, dok bi njihova supstancija nestala. Odnosno, na globalnoj razini jedna od karakteristika novog sveučilišnog polja jest podjela institucija na elitna istraživačka sveučilišta u kojima se proizvode “nove spoznaje”, dok se ostala sveučilišta preobražavaju u nove vrste stručnih studija, specijaliziranih za prijenos drugdje proizvedenih spoznaja.

U situaciji u kojoj neki lokalni akteri i dalje zagovaraju upravo takav tip privatizacije, možemo očekivati povećavanje broja privatnih znanstvenih i visokobrazovnih institucija bilo osnivanjem novih privatnih, bilo privatizacijom dijelova postojećeg sustava. U nekim znanstvenim područjima (tehnička i medicinska) to će dovesti do elitizacije, i to, s jedne strane, u vidu odljeva kvalitetnih kadrova iz sfere javnog znanstvenog i visokobrazovnog sustava u privatne istraživačke centre ili sveučilišta, a s druge u vidu smanjivanja broja onih kojima će biti otvoren pristup kvalitetnim resursima u školovanju i istraživanju. Pritom veći udio privatnih institucija ne jamči racionalnije i odgovornije raspolaganje javnim novcem. Naprotiv, tijekom tranzicije uspostavljena sprega nekompetencije i korupcije u svim područjima, pa i u području znanosti i visokog obrazovanja, nudi plodno tlo za – u srži – kriminalno pretakanje javnih dobara u privatnu dobit, u obliku, primjerice, financiranja privatnih institucija proračunskim novcem ili klijentelističkog pogodovanja pojedinim, točno određenim privatnim ili javnim investitorima ili pak uspostavu prikrivenih monopola.

Zahtijevamo da se korupcija u znanosti i visokom obrazovanju sankcionira postojećim pravnim mehanizmima, te da se **dodatno osigura adekvatan**

društveni nadzor nad ulaskom i kretanjem privatnih sredstava koja povećavaju rizik od manipuliranja rezultatima, posebno u slučajevima u kojima istraživanja ne potvrde očekivanja investitora (npr. u primjeni lijekova ili u kemijskoj industriji). Bez jasnih kriterija i kontrole procesi komercijalizacije i privatizacije u pojedinim će strukama (u društvenim i humanističkim, ali i pojedinim prirodnim znanostima) neminovno prouzročiti pad kvalitete ne samo znanosti, nego i studiranja. Iskustva u susjednim zemljama, poput tzv. “pranja diploma”, ukazuju upravo na to.¹⁹

Daljnja privatizacija u postojećim okolnostima bila bi stoga samo sankcioniranje lošeg zatečenog stanja s nizom štetnih posljedica, jer će se privatizirati trenutno unosne znanstveno-istraživačke institucije i kratkoročno profitabilna istraživačka područja, dok će državnim institucijama ostati “na teret” sređivanje stanja u ekonomski manje isplativim područjima znanosti i visokog obrazovanja. Pored toga, kao i u drugim sferama u kojima se to već dogodilo, prijeti realna opasnost da će pretvorba znanosti i obrazovanja u privatno vlasništvo poništiti pozitivne učinke javnog dobra. Ono što se generacijama stvaralo na dobrobit svih, postat će privatno vlasništvo nekolicine.

¹⁹ Sintagmom “pranje diploma” se, u nama susjednim zemljama, označava proces tijekom kojeg studenti nakon završene, primjerice, prve tri godine stručnog studija na nekoj privatnoj visokoškolskoj instituciji, prelaze na javno sveučilište i završavaju diplomsku razinu studija stjecanjem sveučilišne diplome i pripadajuće titule. Motivi za to su tradicija i, još uvijek očuvani renome javnih sveučilišta, ali i veća vrijednost sveučilišne diplome u odnosu na diplomu stručnih studija s neke novouspostavljene i nedovoljno poznate institucije. Privatne stručne studije, naime, često karakterizira upitna kvaliteta i pogodovanje – prilikom ocjenjivanja – studentima, zapravo kupcima usluge. Time su u sličnoj poziciji kao i oni koji su se – ubacivanjem novca u legalne tokove – preko noći pojavili kao tranzicijski novobogataši. Tu se nalazi i temelj za duhovito podrugljivu metaforiku naziva skovanog po analogiji s izrazom kojim se označava legalizacija nelegalno stečenog novca ili imovine (“pranje novca”). Time se aludira na prikrivanje pravog porijekla sveučilišne diplome do koje se dolazi na mnogo lakši način jer takvi studenti – zahvaljujući ponajprije plaćanju visokih školarina, a manje vlastitom radu – zaobilaženjem cjelovitog sveučilišnog studija dolaze u status jednak onome svojih kolegica i kolega koji su prošli puni ciklus sveučilišnog studija.

Kako bi se spriječili potencijalno vrlo štetni efekti, trebalo bi prije svega **zaustaviti započete nekontrolirane procese daljnje privatizacije i komercijalizacije znanosti i visokog obrazovanja, kako u pogledu financiranja tako i u pogledu vlasništva.** Prije ikakvih daljnjih koraka treba javni znanstveni i visokoobrazovni sektor urediti, a to se može jedino približavanjem razini europskog prosjeka izdvajanja iz BDP-a i **strogom regulacijom odnosa između privatne i javne sfere u visokom obrazovanju i znanosti.** Dosadašnji procesi privatizacije ukazuju na potrebu za takvim rješenjima u svrhu očuvanja znanosti i visokog obrazovanja kao javnog dobra i društvenog resursa kojim zajednica mora znati raspolagati na dobrobit svih pripadnika, a ne uskog kruga privilegiranih pojedinaca.

Zaključno, zahtijevamo detaljno uređenje odnosa privatnih i javnih znanstvenih i visokoškolskih institucija. Zahtijevamo da se **zakonski onemogućiti da nastavnici ili istraživači s javnih sveučilišta rade na privatnim institucijama** jer to otvara prostor – kako se pokazalo u drugim sferama poput zdravstva – za korupciju, sukob interesa i pogodovanje koje vodi prema prikrivenim monopolima (u istraživanju i nastavi). Na javnim sveučilištima, nadalje, ne bi smjelo biti pravilo da **vanjski suradnici nose glavninu nastavu.** U protivnom se podržava bujanje strukturno nestabilnog istraživačkog i nastavnog rada, što šteti kvaliteti i narušava kontinuitet istraživanja i nastave. Podjednako, **poslovanje javnih sveučilišta i instituta ne smije se temeljiti na kontinuiranom “uvozu” usluga iz privatnog sektora (djelatnosti pomoćnih službi)** kako se javnim sredstvima ne bi financirale tvrtke koje su u ime vlastitog profita ili opstanka na tržištu spremne žrtvovati temeljna radnička prava (pravo na plaću, pravo na plaćeni prekovremeni rad, pravo na ugovor o radu dulji od nekoliko mjeseci i dr.).²⁰

392

²⁰ Poučeni primjerom Slovenije u kojoj privatne tvrtke izvode usluge čišćenja na javnim fakultetima, protivimo se mogućnosti uvođenja takvog oblika suradnje između privatnih i javnih institucija u Hrvatskoj. Neetično je, naime, da se javnim sredstvima financiraju oblici rada koje (nasuprot kolektivnim ugovorima definiranim uvjetima rada zaposlenika u javnim službama) karakterizira visok stupanj prekarosti ili čak rada “na crno” s neprimjereno velikim brojem radnih sati, izostankom naknade za prekovremene sate i dr. Vijest da novi hrvatski ministar zdravlja Rajko Ostojić u okviru provedbe ideje o izdvajanju nezdravstvenih djelatnosti i zaposlenika iz bolničkih sustava razmišlja i o mogućnosti “outsourcinga” usluga čišćenja, pranja, glačanja, kuhanja te administracije pokazuje da naša bojazan od udomaćivanja takvih etički neprihvatljivih modela

Konačno, ključan aspekt reguliranja odnosa javnog i privatnog jest onaj koji iziskuje, ako ne već reviziju različitih privatnih visokoškolskih institucija i njihovih programa i u skladu s tim **oduzimanje dopusnica koje bi poništilo sadašnje negativne efekte**, onda svakako **ograničenje privatnih visokoškolskih institucija na izvedbu isključivo stručnih studija**. Sveučilišno obrazovanje treba ostati isključivo javno, dok se istraživanja mogu, uz obvezno i dostatno javno financiranje, osloniti i na suradnju s privatnim izvorima sredstava (u skladu s prethodno navedenim striktnim regulacijskim okvirom). U tome se nalazi jedina garancija dugoročne društvene dobrobiti, očuvanja slobode i jednakih uvjeta pristupa istraživanju i obrazovanju svim građanima.

BESPLATNO I SOCIJALNO INKLUZIVNO VISOKO OBRAZOVANJE

Besplatno obrazovanje možda jest na prvi pogled samo sintagma koja stoji na mnogim studentskim i aktivističkim transparentima i koja se često nalazi kao zvučna kulisa u prosvjedima, protestima i blokadama. No iza tog zahtjeva skriva se višegodišnja samoedukacija i rad na tekstovima, organizaciji, radnim grupama i sastancima kojima je zajedničko pronaći rješenje i argumentirati zašto **besplatno visoko obrazovanje mora biti u temelju svakog društva koje kao svoje prioritete ima socijalnu, demokratsku i znanstvenu komponentu.** 393

Nakon početnog omalovažavanja, **besplatno je obrazovanje vrlo brzo upravo zbog svoje neupitne civilizacijske i egalitarne dimenzije postalo središnji, premda najčešće, nažalost, samo retorički ulog različitih, pa tako i vladajućih struktura.** Kao ilustracija ove teze mogu se navesti izjave bivših i sadašnjeg ministra obrazovanja, znanosti i sporta:

Dragan Primorac: “**Besplatno** obrazovanje za studente koji ispunjavaju **obveze**” (*Jutarnji list*, 5. 5. 2009.),

Radovan Fuchs: “**Besplatno** školovanje za **redovite** studente” (www.tportal.hr, 23. II. 2009.),

Željko Jovanović: “u javnim ustanovama školovanje mora biti **besplatno za uspješne i redovite** učenike i studente” (*Vjesnik*, 23. 12. 2011.).

udruživanja privatnog i javnog nažalost nije utemeljena samo na analogiji sa susjednim državama, nego i na prvim najavljenim potezima nove Vlade (www.vecernji.hr, 6. veljače 2012.).

Sva tri ministra, dakle, smatraju da pravo na besplatno obrazovanje (u kojem se direktni troškovi studija financiraju iz državnog proračuna) imaju samo tzv. “redoviti” studenti, a u nekim varijantama “redoviti” i “uspješni” studenti.²¹ Ovakvo razumijevanje besplatnog obrazovanja problematično je na više razina. Prije svega, radi se o vrijednosnoj poruci da je učinkovitost, onako kako je shvaćena u poslovnom svijetu, važnija od samog procesa učenja. Drugim riječima, “ekonomsko” se privilegira nad “obrazovnim”: govori se o državnom ulaganju u “isplative” studente, pri čemu je indikator “isplativosti” vrlo problematičan, kao što je problematično i poticanje što bržeg izlaska na tržište rada naspram uzimanja u obzir različitih dinamika učenja i razumijevanja, tj. poticanja učenja kao procesa samoaktualizacije. Promišljeno usvajanje određenog korpusa znanja ovdje postaje sekundarno, a naglasak se premješta na “ishode učenja”, odnosno puko izvršavanje obaveza, pri čemu se financijski penalizira njihovo neizvršavanje. Tako je besplatno obrazovanje u viziji ministra Fuchsa podrazumijevalo sljedeće: “Svi redoviti studenti počinju studirati ove godine bez plaćanja i upisninu podmiruje državni proračun, a ako i dalje budu kvalitetni i marljivi mogu završiti studij bez plaćanja, a oni manje marljiviji plaćat će 60 posto hrvatske prosječne plaće” (*Jutarnji list*, 21. 4. 2011.). U nastavku želimo pokazati da je riječ o ekonomski i etički izrazito spornoj tezi na empirijskoj i teorijskoj razini.

394

Teza o besplatnom studiju za redovite i uspješne polazi od shvaćanja da je državi u interesu da se izdvajaju sredstva samo za one studente koji će “uspješno” i/ili “redovito” završiti studij. U osnovi ovog fetišizma redovitosti i uspješnosti nalazi se **pretpostavka da je sustav toliko kvalitetan da ne snosi nikakvu odgovornost za stupanj redovitosti i uspješnosti, već da odgovornost za neredovitost ispunjavanja studijskih obveza snose isključivo pojedinci**. Kad bi ta pretpostavka bila točna, mogla bi se potvrditi pokazateljima kvalitete. Međutim, empirijska istraživanja provedena na fakultetima u Hrvatskoj i iskazi studenata prikupljeni u okviru tih istraživanja ne govore u prilog pretpostavljenoj kvaliteti sustava. Naime, na fakultetima na kojima su provedena istraživanja studenti ističu sljedeće probleme: nedostupnost literature za ispite, nedostupnost nekih profesora, loš raspored, velike grupe ili pak subjektivnost ocjenjivanja (Doolan 2009). Drugim riječima, neredovitost studiranja povezana je s manjkavim institucionalnim uvjetima u kojima je otežano biti “redoviti” student.

21 Rektorski zbor “redovitost” definira kao polaganje svih ispita propisanih studijskim programom na jednoj godini, dok se “uspješnost” određuje sasvim proizvoljno na razini pojedinih sastavnica sveučilišta.

Dakako, banalna je činjenica da neki pojedinci na istom studiju uspijevaju ispuniti svoje studentske obveze, a drugi to ne uspijevaju. Međutim, zagovornici “uspješnosti” iz te činjenice izvlače nelegitimne zaključke pa su skloni reći da su institucionalne karakteristike nevažne, odnosno da su uspješni oni koji su sposobni i marljivi, a neuspješni oni koji su nesposobni i lijeni. Diskurs upornosti i motiviranosti kao ključ uspjeha nalazimo i u *Strateškom okviru za razvoj 2006.–2013.*: “Poduzetnički, ali i ukupni gospodarski i društveni uspjeh zahtijeva upornost, želju za uspjehom te spremnost na preuzimanje odgovornosti, i za uspjeh i za neuspjeh. Ta spremnost rađa pobjedničko ozračje te pozitivno vrednovanje vlastitog i tuđeg uspjeha” (*Strateški okvir 2006*: 13). Poruka je da odgovornost za uspjeh leži isključivo na pojedincu i da je rezultat njegove upornosti i želje za uspjehom.

Iako u sustavu naravno postoje i oni studenti koji nisu nužno vođeni željom da završe upisani studij, sociologija visokog obrazovanja istraživanjima u raznim zemljama već desetljećima znanstveno osporava mit o obrazovnom sustavu kao meritokratskom i dokazuje kako se objašnjenja obrazovnih rezultata ne mogu svesti samo na sposobnost i motivaciju (npr. Leathwood i O’Connell 2003, Cooke et al. 2004, Bourdieu i Passeron 1977, 1979). Na primjer, u hrvatskom kontekstu, Matković (2010) na temelju podataka Ankete o radnoj snazi utvrđuje povezanost niske razine obrazovanja roditelja i prihoda kućanstva s povećanim rizikom napuštanja školovanja.

395

Rezultati takvih empirijskih nalaza ugrađeni su i u dokumente Bolonjskog procesa kroz tzv. socijalnu dimenziju (npr. *Leuven Communiqué 2009*, *London Communiqué 2007*, *Bergen Communiqué 2005* itd.) koja se odnosi na uspostavljanje institucionalnih mjera koje pridonose jednakim mogućnostima pri upisu studija, za vrijeme njegova trajanja te pri završetku studija, s posebnim naglaskom na studente i studentice iz socijalno ugroženih skupina. Drugim riječima, da bi student bio “redovit”, odnosno “uspješan”, potrebno mu je osigurati određene uvjete studiranja: smještaj, prijevoz, hranu, nastavne materijale i dr.

Vizija besplatnog obrazovanja koju promiču spomenuti hrvatski ministri, a koja je ušla u javni diskurs kao opće mjesto, ne počiva na socijalnoj dimenziji nego na pretpostavci da su studenti koji ne ispunjavaju svoje obveze ili nesposobni ili lijeni, i stoga se moraju sankcionirati plaćanjem određenih direktnih troškova studija. Radi se o neutemeljenom privilegiranju individualnih nad strukturnim čimbenicima u objašnjavanju “redovitosti” i/ili “uspješnosti” studiranja, pri čemu do izražaja dolazi etički krajnje dvojbena princip “tko može plaćati, ima pravo na grešku”. Redovitost i uspješnost utoliko funkcioniraju kao eufemizmi za socioekonomske razlike, odnosno kao mehanizmi njihova perpetuiranja i održavanja.

Polazeći od načela jednakosti, a poučeni recentnim zloupotrebama (upisom iz godine u godinu sve većeg broja izvanrednih studenata ili studenata za osobne potrebe), **zahtijevamo da na hrvatskim javnim sveučilištima visoko obrazovanje bude besplatno za sve upisane studente i studentice. Ovo se odnosi na studente koji studiraju prema redovitom studijskom programu, ali i na studente koji bi zbog različitih okolnosti (npr. studenti s djecom, osobe s posebnim potrebama, zaposleni) morali imati mogućnost studirati dulje po prilagođenom programu.** Tom bi se mjerom zaustavile spomenute i brojne zloupotrebe, koje kao posljedicu imaju komercijalizaciju visokog obrazovanja s popratnim padom kvalitete studiranja i socijalnom isključivošću.

Povrh svega navedenog, mjerom ukidanja svih oblika plaćanja dokinula bi se i etički neprihvatljiva mogućnost otkupa neuspjeha, tj. nepravedna dimenzija sustava unutar kojeg isključivo ekonomski privilegirani studenti imaju pravo na produljenje studija jer si ga mogu priuštiti, kao i nezahvalna situacija u kojoj se nalaze nastavnici koji svojim ocjenjivanjem odlučuju o tome hoće li student morati plaćati studij. Zahtijevamo stoga da se ukinu svi oblici financijske penalizacije studenata (otkup bodova, školarine, upisnine, glavarine i dr.), odnosno, da se svim studenticama i studentima omogući studij bez direktnih novčanih participacija, i to pod istim uvjetima i rokovima na razini pojedinih studijskih grupa (uz jasno određene i strogo kontrolirane iznimke za npr. majke s djecom, osobe s posebnim potrebama, zaposlene i dr.). Pritom je mogući prigovor da se tako pogoduje i ekonomski privilegiranim studentima načelno promašen. Pravo na besplatno obrazovanje je univerzalno pravo, civilizacijski doseg i uvjet smislenosti demokratskih procesa. U tom pogledu novčana penalizacija ne može ni u kojem slučaju biti mjera redistribucije društvenog bogatstva, odnosno ekonomska egalitarnost mora ići u korak s univerzalnim pravom na obrazovanje.²²

22 Besplatno obrazovanje se u *Deklaraciji* zagovara prvenstveno zbog svoje univerzalne i egalitarne dimenzije. No, ako bismo htjeli na vrijednost obrazovanja primijeniti redukcionističke ekonomske kriterije, OECD izvještaj *Education at a Glance* (2010) pokazuje kako se isplati investirati javna sredstva u obrazovanje jer ta investicija rezultira još većim prihodima od poreza; u prosjeku u OECD zemljama, osoba s visokoškolskom kvalifikacijom doprinijet će dodatnih 119 000 USD porezu na dohodak i doprinosima u usporedbi s nekim tko ima završeno srednjoškolsko obrazovanje. Prema izvještaju, doprinos društvu je još i veći zbog brojnih dobrobiti obrazovanja koje se ne odražavaju direktno u prihodima od poreza.

Dakle, uzimajući u obzir sve navedeno zahtijevamo **besplatno obrazovanje za sve studente na svim razinama studija, uključujući i doktorske studije**. Zahtijevamo da se uvažavaju rezultati istraživanja koja pokazuju da “redovitost” i “uspješnost” ne ovise samo o sposobnostima već i o institucionalnim karakteristikama i socioekonomskom statusu pojedinca, kao i činjenica da se u brojnim državama ne plaćaju školarine (npr. Austrija, Slovenija, Švedska), a samo se u Hrvatskoj i Estoniji naplaćuje studij ovisno o uspjehu iz godine u godinu. Ovdje je bitno napomenuti i to da u Hrvatskoj aktualni sustav studiranja predviđa i rigorozna vremenska ograničenja, što je protuargument izjavama da besplatno obrazovanje znači financiranje “vječnih” studenata.

Treba naglasiti da je besplatno obrazovanje samo jedna razina poticanja **socijalno inkluzivnog obrazovanja**. Kako pokazuju podaci istraživanja Eurostudent (2011) za Hrvatsku, indirektni troškovi studija čine najveći udio troškova studenata u Hrvatskoj. Stoga bi, kako se i navodi u izvještaju, trebalo poticati i stvoriti uvjete za pristup i uspješan tijek studija i za studente iz obitelji nižeg imovinskog statusa koji često ovise o financijskoj podršci roditelja ili su pak prisiljeni raditi uz studij (prema istom istraživanju 82% studenata navodi obitelj kao glavni izvor financiranja studija). Prema nalazima spomenutog istraživanja, trenutni prosječni iznos stipendije od 807 kuna mjesečno nedostatan je za pokriće troškova studija. Osim toga, podaci pokazuju da stipendije češće primaju studenti koji ne plaćaju školarinu, tj. oni koji imaju i manje izravne troškove studija.

397

U svjetlu dostupnih podataka, zahtijevamo da socijalno inkluzivno obrazovanje postane prioritet hrvatskog visokoškolskog sustava, te da se uz sustav isključivo javnog financiranja studija (tj. financiranja direktnih troškova studija iz državnog proračuna) razvije i **sustav stipendiranja studenata iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa i ostalih rizičnih skupina u obrazovanju**, koji bi pokrivao i indirektno troškove studiranja. Ovdje je važno napomenuti da studentski zajmovi nisu prihvatljivi model razvijanja socijalno inkluzivnog obrazovanja iz cijelog niza razloga, a prije svega zato što kreditiranje studenata predstavlja ulazak tržišnih odnosa u područje obrazovanja sa svim posljedicama koje su prethodno opisane. Iskustva studentskog kreditiranja u zemljama poput Sjedinjenih Američkih Država ili Velike Britanije upozoravaju na posljedice rasta studentskog kreditiranja koje stvaraju dugoročne financijske obveze s kojima se studentice i studenti moraju nositi dugo nakon završetka studija. Studenti su prisiljeni ući u dužnički odnos ne bi li na taj način pokrili posredne i neposredne troškove studija, pri čemu su pojedinci iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa manje skloni preuzimanju tog duga zbog iskustva odrastanja u uvjetima financijske nesigurnosti (Cunningham i Santiago

2008). Politika koja želi putem uvođenja studentskih kredita ukloniti socijalne prepreke koje stoje na putu ranjivim društvenim skupinama pogrešno je i proturječno nastojanje da se u vremenu ekonomske krize problem sve veće zaduženosti kućanstava riješi novim financijskim obavezama i rastom zaduženosti.

Ovako shvaćeno besplatno obrazovanje kao ideja došlo je **odozdo**, ali ne smije ostati samo ideja. Nju stoga treba što prije ugraditi u hrvatski obrazovni sustav i realizirati kao zalog za kvalitetnu znanstvenu i akademsku budućnost građana Hrvatske. **Besplatno visoko obrazovanje i razvijen socijalno utemeljen sustav stipendiranja osnovni je preduvjet za ostvarenje dostupnog javnog visokog obrazovanja.**

SUSTAVAN PRISTUP DONOŠENJU OBRAZOVNIH I ZNANSTVENIH POLITIKA I SMJERNICE ZA IZRADU NOVE OBRAZOVNE I ZNANSTVENE POLITIKE REPUBLIKE HRVATSKE

Dosadašnje reforme znanosti i visokog obrazovanja događale su se **bez sustavnog pristupa donošenju obrazovnih i znanstvenih politika**, koji bi uključivao prethodno (i transparentno) konzultiranje sa zainteresiranom javnošću. Takav pristup donošenja odluka **odozgo** dodatno se pogoršava u kontekstu globalnih mreža oblikovanja obrazovnih politika koje uključuju organizacije kao što su Svjetska banka i OECD (Rizvi i Lingard 2010), jer se u lokalnom kontekstu nekritički preslikavaju preporuke primjerenije višestruko mnogoljudnijim ili razvijenijim društvima.²³ Time se prikriva nespremnost i nekompetencija za razvijanje internog modela, jer to, dakako, traži državničku odgovornost za dugoročnu viziju.

Kvantitativne i kvalitativne karakteristike procesa dosadašnje reforme javnih sveučilišta primjer su kako se razvoj zbivao neplanski i ovisno o netransparentnim impulsima interesnih lobija. U kvantitativnom smislu nedostajalo je dugoročno promišljanje o potrebnom broju sveučilišta na 4,2 milijuna stanovnika RH pa se krenulo u povećanje njihova broja. U kvalitativnom smislu postoji mješavina tradicionalnog europskog i angloameričkog modela tzv. integriranog sveučilišta, jer se prilikom uspostavljanja novih javnih, mahom malih sveučilišta uvodio model integriranog sveučilišta (Pula, Zadar, Dubrovnik). U slučaju starijih i većih sveučilišta, integracija ima za pretpostavku njihovu prethodnu dezintegraciju (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek) i moguću djelomičnu privatizaciju.

23 Primjeri takvih preporuka su npr. *OECD Thematic Review of tertiary education: country background report for Croatia* (2007) ili pak *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010.* u kojem se izražava posebna zahvala Uredu Svjetske banke u Hrvatskoj.

Način na koji su se nedavno pokušali donijeti prijedlozi zakona o znanosti, visokom obrazovanju i sveučilištu (proizvod ponuđen akademskoj zajednici koji postavlja okvir rasprave), poruka je akademskoj zajednici da ona nije ključna u odlukama o promjenama u tim sektorima, već se te odluke prije svega donose odzgo. Dapače, problemi u sustavu su tijekom godina prolazili razne metamorfoze, no jedan se ključni moment uvijek ističe: netransparentnost i nevoljkost za uspostavu dijaloga s akademskom zajednicom, koju velikim dijelom čine studenti koji se sustavno zanemaruju i stavljaju u “kutiju” nezrelosti, iako je realnost dijametralno suprotna: studenti jesu akademski i politički subjekti.

Zahtijevamo stoga donošenje ključnih odluka u znanosti i visokom obrazovanju na temelju **sustavnog planiranja** koje uključuje (izvor koraka: Haddad 1995):

(1) analizu postojeće situacije u suradnji s akademskom zajednicom (u području znanosti i visokog obrazovanja: podaci, istraživanja, iskustvo), ali i analizu političkog, ekonomskog, demografskog, kulturnog, društvenog konteksta koji utječe na procese i odluke u znanosti i visokom obrazovanju;

(2) oblikovanje mogućih obrazovnih politika u suradnji s akademskom zajednicom (na temelju prikupljenih informacija o postojećoj situaciji i definiranih ciljeva što se želi postići u području znanosti i visokog obrazovanja) i sustavni pristup (definiranje preduvjeta i anticipiranih posljedica) naspram inkrementalnog, *ad hoc* ili uvoznog pristupa;

(3) evaluaciju opcija u suradnji s akademskom zajednicom (s obzirom na financijsku dostupnost, izvedivost i poželjnost iz perspektive onoga u čijem bi interesu određena opcija trebala biti);

(4) donošenje odluka u suradnji s akademskom zajednicom (akademskim radnicima, studentima);

(5) planiranje implementacije odluka;

(6) praćenje implementacije (s obzirom na stvarni učinak provedenih odluka i na to radi li se o poželjnim ishodima);

(7) reformulaciju odluka u suradnji s akademskom zajednicom tamo gdje se za to ukaže potreba.

Drugim riječima, zahtijevamo proces koji uključuje i **odlučivanje odozdo**, što podrazumijeva kontinuirane konzultacije s onima na koje se odluke odnose. Šire, zahtijevamo da se ustroj sveučilišta i znanstvenih instituta osmisli u otvorenoj javnoj raspravi u kojoj presudnu ulogu neće imati argumenti što neposrednije i brže ekonomske efikasnosti, već oni aspekti koji nadilaze kratkoročnu financijsku računicu

i smjeraju ka osiguranju osobnog razvoja pojedinca, razvijanju sposobnosti, a ne tek vještina, obrazovanju stručnjaka u svim područjima, kulturnog i etičkog obogaćivanja lokalne, ali i globalne zajednice, te otvaranje visokog obrazovanja svima, bez obzira na socioekonomski status.

ZAHTJEVI

Temeljem iznesenih argumenata zahtijevamo:

1. da se “gospodarstvo” koje se u ekonomski reduktivnom okviru danas svodi na “tržište” ne koristi kao mjerilo svih vrijednosti, odnosno, zahtijevamo da se znanost i visoko obrazovanje razumiju kao **ravnopravni sudionici općih društvenih procesa**. Inzistiranje na sveopćem povezivanju znanosti i visokog obrazovanja s tržištem, kao i zahtjev za prilagođavanjem akademske zajednice nedovoljno diferenciranim i neprestano promjenljivim mitskim potrebama tržišta rada, podjednako kao i uvođenje korporativnih modela upravljanja tim sektorom, reduktivni su i štetni. Nasuprot tomu, zahtijevamo izgradnju održive razvojne perspektive znanosti i visokog obrazovanja kao **javnog dobra** od primarne važnosti.

2. uvažavanje pojedinca kao **mislećeg subjekta** koji nije tek menadžer svoje buduće karijere, ili karijere drugih, nego je sposoban i voljan zauzeti individualan, empatičan i kritički stav prema društvenim, ekološkim i posebice političkim fenomenima te koji uživa široko i **slobodno obrazovanje kojemu su cilj intelektualna emancipacija i politička samosvijest**. U skladu s time odbacujemo reduciranu sliku studenta kao konzumenta uslužnog sustava visokog obrazovanja i zahtijevamo da mu se vrate i omogućuće intelektualna širina i dostojanstvo.

3. prepoznavanje **vrijednosti svih znanstvenih područja i priznavanje njihovih specifičnosti**. Zahtijevamo da se osiguraju uvjeti za **neometana znanstvena istraživanja** koja svoju financijsku isplativost ne mogu kratkoročno opravdati, tzv. fundamentalna istraživanja čiji rezultati nisu kratkoročno vidljivi, ili čiji je rezon opstanka obogaćivanje ljudskog znanja kao neupitne vrijednosti.

4. **ukidanje vladavine pojednostavljenih kvantitativnih oblika evaluacije** pojedinaca i institucija (rangiranja, bodovanja i dr.). Zahtijevamo **redefiniciju kriterija kvalitete** i razvoj **mehanizama složene evaluacije znanstvenog i nastavnog rada u kojem će kvalitativno imati prednost** nad kvantitativnim i u kojem će se **kombinirati stručni i sociokulturni kriteriji**. Zahtijevamo **odgovoran, solidaran i uzajaman odnos između studenata, zaposlenika i institucija** utemeljen na **kreativnosti, težnji prema kvaliteti, unutrašnjoj motivaciji, akademskim slobodama i akademskoj samoupravi**, kao i na **potpunoj otvorenosti i dostupnosti svih oblika znanstvene, nastavne i administrativne prakse**.

5. da hrvatska sveučilišta ne sudjeluju u svjetskim rangiranjima, kao i da se ne provode nacionalna rangiranja. Uzimajući u obzir devastirajući učinak uvođenja kompetitivnih mehanizama upravljanja u području znanosti i visokog obrazovanja zahtijevamo da se odmah prekine s kadrovskom politikom koja se temelji na zapošljavanju većeg broja mladih znanstvenika uz očekivanje “neka pobjedi najbolji”. Zahtijevamo **odgovoran pristup zapošljavanju akademskih radnika** (od asistenta do savjetnika/profesora) koji će biti jamac slobode znanstvenog rada i osnova za otvoreno, solidarno djelovanje članova akademske zajednice jednih prema drugima, kao i prema članovima drugih skupina u društvu. Zahtijevamo, konačno, **nužne infrastrukturne uvjete** (adekvatne knjižnice, laboratoriji, učionice i dr.), odnosno, materijalnu osnovu za kvalitetan sustav znanosti i visokog obrazovanja.

6. **strogo zakonsku regulaciju odnosa privatnih i javnih znanstvenih i visokoškolskih institucija i zaposlenika**. Zahtijevamo ograničenje privatizacije visokoškolskih institucija na razinu stručnih studija, kao i zabranu rada nastavnika ili istraživača s javnih institucija na privatnim institucijama. U skladu s tim zahtijevamo da se znanstveno-nastavna djelatnost na javnim institucijama ne temelji na radu honorarnih vanjskih suradnika, te da se djelatnosti pomoćnih službi ne zamjenjuju “uvozom” istovrsnih usluga iz privatnog sektora.

7. **besplatno obrazovanje za sve studente na svim razinama**. Zahtijevamo da **socijalno inkluzivno obrazovanje** postane prioritet hrvatskog visokoškolskog sustava, odnosno da se direktni troškovi studija **u potpunosti financiraju iz državnog proračuna**, i da se razvije **sustav stipendiranja studenata** iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa i drugih rizičnih skupina u obrazovanju za troškove indirektnih troškova studiranja.

8. upravljanje sustavom znanosti i visokog obrazovanja koje će biti utemeljeno na sustavnom širokom **odlučivanju odozdo** te primjenu sustavnog pristupa donošenju obrazovnih politika naspram inkrementalnog, *ad hoc* ili “uvoznog” pristupa.

Zahtijevamo da se u ovoj *Deklaraciji* iznesene i argumentirane vrijednosti ugrade u buduće normativne okvire (zakone, strategije, pravilnike i dr.) Republike Hrvatske i da se osiguraju financijska sredstva za njihovo provođenje. Naši su zahtjevi mjesto susreta zajedničkih interesa za dobrobit svih studenata, cjelokupne akademske zajednice, kao i svih građana RH bez obzira na njihov socioekonomski status, nacionalnost, spol, vjersku pripadnost, političku opciju i dr. Oni su nužan preduvjet za rad na stabilnoj i promišljenoj razvojnoj perspektivi znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj kao javnog dobra od primarne važnosti. Protivimo se njihovi-

401

voj uporabi u dekorativne svrhe i zahtijevamo mobilizaciju svih intelektualnih i materijalnih resursa za njihovu aktivnu političku provedbu.

U Zagrebu, 8. ožujka 2012.
Akademska solidarnost

LITERATURA:

Academia Europaea position paper on the situation of the Humanities and Social Sciences in Europe (http://www.acadeuro.org/fileadmin/user_upload/publications/press_releases/Humanities_and_Social_Sciences_paper_to_the_Commission_Jan_2012_Fin_.pdf)

Akcijski plan 2007.–2010. – Žnanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske (<http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14919>)

Alternative White Paper: In defence of public higher education (<http://www.noconfidence.org.uk/documents/In-Defence-of-Public-HE.pdf>)
<http://www.guardian.co.uk/education/interactive/2011/sep/27/higher-education-alternative-white-paper>)

Ball, Stephen (1997) "Policy Sociology and Critical Social Research: a personal review of recent education policy and policy research", *British Education Research Journal*, 23/3: 257–274.

Barry, Frank (2007) "Third-level education, FDI and economic boom in Ireland", *International Journal of Technology Management*, 38/3: 198–219.

Bauman, Zygmunt (2005) *Liquid Life*, London: Polity Press

Bergen Communiqué – *The European Higher Education Area – Achieving the Goals*, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/bergen_communique.pdf)

Bourdieu, Pierre i Jean Claude Passeron (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage

Bourdieu, Pierre i Jean Claude Passeron (1979) *The Inheritors: French Students and their Relations to Culture*, Chicago: University of Chicago Press

Bowles, Samuel i Herbert Gintis (1988) "Contested Exchange: Political Economy and Modern Economic Theory", *The American Economic Review*, 78/2: 145–50.

Brown, Wendy (2011) "The End of Educated Democracy", *Representations*, 116/1: 19–41.

Cai Liu, Nian i Ying Cheng (2005) "The Academic Ranking of World Universities", *Higher Education in Europe*, 30/2: 127–136. (http://gse.sjtu.edu.cn/kxyj/articles/en/ELW2005002--ARWU%20methodologies%202005%20HEE_30_02%20p03.pdf)

Calhoun, Craig (2006) "University and the Public Good", *Thesis Eleven*, 84/1: 7–43. (<http://www.nyu.edu/ipk/calhoun/files/calhounTheUniversityAndThePublicGood.pdf>)

“Cambridge University: Vice-Chancellor champions the arts, humanities and social sciences” (<http://news.admin.cam.ac.uk/news/2011/10/21/vice-chancellor-champions-the-arts-humanities-and-social-sciences/>)

Chalmers, Damian i Martin Lodge (2003) “The Open Method of Co-ordination and the European Welfare State”, u: UNSPECIFIED, Nashville, TN. (neobjavljeno) Unspecified, Nashville (<http://aei.pitt.edu/2848/1/099.pdf>)

Confederación de Estudiantes de Chile (<http://fech.cl/>)

Cooke, Richard; Michael Barkham, Kerry Audin, Margaret Bradley i John Davy (2004) “How Social Class Differences Affect Students’ Experience of University”, *Journal of Further and Higher Education*, 28/4: 407–421.

Cunningham, Alisa F. i Deborah A. Santiago (2008) *Student Aversion to Borrowing: Who Borrows and Who Doesn’t*, Washington: IHEP

Dolenec, Danijela (2007) “Društveno odgovorno sveučilište: a što Bolonja ima s tim?”, *Političko obrazovanje*, 3/3–4: 142–147.

Dolenec, Danijela (2008) “Snimka Lisabonskog procesa: izvori nejednakosti u obrazovanju”, komentar na www.h-alter.org u sklopu kolumne Pravo na obrazovanje

Doolan, Karin (2009) „My dad studied here too”: social inequalities and educational (dis)advantage in a Croatian higher education setting, doktorski rad, Sveučilište u Cambridgeu

Education at a Glance 2010: OECD indicators (<http://www.oecd.org/dataoecd/45/39/45926093.pdf>)

Europe 2020 (http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm i <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>)

European Commission staff working document (20. rujan 2011) (http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/wp0911_en.pdf)

Eurostudent (2011) *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće EUROSTUDENT za Hrvatsku*, (Cvitan, Mirna; Karin Doolan, Thomas Farnell i Teo Matković), Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja

Fine, Ben (2003) “Contesting Labour Markets”, u: *Anti-Capitalism: A Marxist Introduction*, ur. A. Saad-Filho, London: Pluto Press, 82–93.

Frey, Bruno (2003) “Publishing as prostitution? Choosing between one’s own ideas and academic success”, *Public Choice*, 116/1–2: 205–223.

Guillory, John (2005) “Valuing the Humanities, Evaluating Scholarships”, *Profession*, 4: 28–38.

Haddad, Wadi D. i Terri Demsky (1995) *Education policy-planning process: an applied framework*, Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning (http://www.unesco.org/education/pdf/11_200.pdf)

Harvie, David (2011) “Zajednička dobra i zajednice na sveučilištu I–II”, *Zarez: dvotjednik za kulturna i društvena zbiljanja*, 13/299–300; 13/301, prev. M. Beroš (<http://www.slobodnifilozofski.com/2011/01/david-harvie-zajednicka-dobra-i.html> <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/02/david-harvie-zajednicka-dobra-i.html>)

Hazelkorn, Ellen i Vin Massaro (2010) “A tale of two strategies for higher education and economic recovery: Ireland and Australia”, *Centre for social and educational research – Conference proceedings*, Dublin Institute of Technology (<http://arrow.dit.ie/csercon/8/>)

Horizon 2020: the framework programme for research and innovation (http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm)

Jonasson, Jón Torfi (2008) *Inventing Tomorrow's University – Who is to Take the Lead? An Essay of the Magna Charta Observatory*, Bologna: Bononia University Press

Jonasson, Jón Torfi (2011) *Internationalisation and Globalisation Processes and Their Impact on National Higher Education Systems: Convergence and Divergence, Centres and Peripheries – Proceedings*, Ljubljana: CEPS

Jongbloed, Ben (2010) *Funding Higher Education: A View Across Europe*, Brussels: ESMU (http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/Publications_2010/MODERN_Funding_Report.pdf)

Kampanja za besplatno obrazovanje, Srbija

Keen, Steve (2001) *Debunking economics: the naked emperor of the social sciences*, Annandale: Pluto Press Australia i New York: St Martin's Press

Kennedy, Margaret i Martin Power (2010) “‘The Smokescreen of meritocracy’: Elite Education in Ireland and reproduction of class privilege”, *Journal for Critical Education Policy Studies*, 8/2: 223–248. (<http://www.jceps.com/?pageID=article&articleID=199>)

Kriteriji o novčanoj potpori znanstveno-istraživačke djelatnosti (znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti)

Leathwood, Carole i Paul O'Connell (2003) “‘It's a struggle’: the construction of the ‘new student’ in higher education”, *Journal of Education Policy* 18/6: 597–615.

Leuven Communiqué – *The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade*, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/2010/leuven_louvain-la-neuve_communiq___april_2009.pdf)

Liessmann, Paul Konrad (2008) *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*, Zagreb: Jesenski i Turk, prev. Sead Muhamedagić

Lisabonska strategija – Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 (http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm)

London Communiqué – *Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world*, London Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, 18 May 2007 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/london_communiq___2007.pdf)

Magna Charta Universitatum (1988) (http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/880918_Magna_Charta_Universitatum.pdf)

Marginson, Simon (2006) “Dynamics of national and global competition in higher education”, *Higher Education*, 52/1: 1–39. (<http://www.york.ac.uk/media/staffhome/learningandteaching/documents/keyfactors/hed-2006-national-and-global-competition.pdf>)

Marginson, Simon (2007) “The public/private divide in higher education: A global revision”, *Higher Education*, 53/3: 307–333.

Markus, Tomislav (2004) *Ekologija i antiekologija: kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta

Matković, Teo (2010) "Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj", *Revija za socijalnu politiku*, 17/2: 215–237.

McCoy, Selina i Delma Byrne (2011) "'The sooner the better I get out of there': barriers to higher education access in Ireland", *Irish Educational Studies*, 30/2: 141–157.

Mismo univerza, Slovenija (www.mismouniverza.blogspot.com)

Myklebust, Jan Petter (2012) "Research ministers demand key role for social sciences in Horizon 2020", *University World News*, 210, 26. veljače (<http://www.university-worldnews.com/article.php?story=20120223201123111>),

Napad na sveučilišta: manifest za otpor, prev. R. Luksić (<http://www.slobodnifilozofski.com/2012/02/napad-na-sveucilista-manifest-za-otpor.html>)

Nussbaum, Martha (2010) *Not for Profit: Why Democracy Needs The Humanities*, Princeton i Oxford: Princeton University Press

Obavijest o znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti sufinanciranim u 2011. godini

Odbor za obrambo visokoškolskega in znanstvenega dela, Slovenija (www.oovzd.com)

Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske br. U-I-1707/2006 (20. prosinca 2006.), *Narodne novine*, 002/2007

OECD Thematic Review of Tertiary Education, Country Background Report for Croatia (2007), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

Osterloh, Margit i Bruno S. Frey (2009) "Research Governance in Academia: Are there Alternatives to Academic Ranking?", *CESifo Working Paper Series No. 2797*. (<http://ssrn.com/abstract=1460691>)

Pernicka, Susanne (2011) "Profesura ili izgon?", *Žarez: dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja*, 13/310: 4-5, prev. I. Perica

Plan 21. Kukuriku koalicija. – 7. Obrazovanje i znanost (<http://www.kukuriku.org/plan21/obrazovanje-i-znanost/>)

Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010. (http://www.vlada.hr/hr/preuzimanja/publikacije/plan_razvoja_sustava_odgoja_i_obrazovanja_2005_2010)

Polazišni prilozi za strategiju istraživačkog i visokoobrazovnog prostora RH (2011) (http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/dokumenti/propisi/dokumenti_razni/Polazni_prilozi_za_rad_na_strategiji_istrzivackog_i_visokoobrazovnog_sustava_RH.pdf)

Nacrti prijedloga Zakona o sveučilištu (ZOS), Zakona o visokom obrazovanju (ZOVO) i Zakona o znanstvenoj djelatnosti (ZOZD) (travanj i lipanj 2011) (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3349>)

Program gospodarskog oporavka RH (2010) (<http://www.cpi.hr/download/links/hr/13292.pdf>)

Pusser, Brian (2002) "Higher education, the emerging market, and the public good", u: *Knowledge and the post-secondary education*, ur. P. A. Graham i N. G. Stacey, Washington: National Academy Press

- Pusser, Brian (2006) "Reconsidering higher education and the public good", u: *Governance and the public good*, ur. W. G. Tierney, New York : State University of New York Press
- Rancière, Jacques (2008) *Mržnja demokracije*, Zagreb: Naklada Ljevak, prev. L. Kovačević
- Readings, Bill (1996) *University in Ruins*, Cambridge: Harvard University Press
- Rizvi, Fazal i Bob Lingard (2010) *Globalizing education Policy*, London i New York: Routledge
- "Reed College Admission: College Rankings" (http://web.reed.edu/apply/news_and_articles/college_rankings.html)
- Save the University*, SAD (http://best.berkeley.edu/čaagogino/Budget_Crises/Mission-Statement_SAVE.pdf)
- Sekulić, Duško (2011) "Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena", *Politička misao*, 48/3: 35–64,
- Sennett, Richard (2006) *The Culture of the New Capitalism*, New Haven, CT: Yale University Press
- Sopek, Petar (2011) "Efikasnost javne potrošnje za obrazovanje u Hrvatskoj", *Newsletter: povremeno glasilo Instituta za javne financije*, 61: 1–12.
- Stiglitz, Joseph (2009a) *Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta*, Zagreb: Algoritam, prev. D. Stipetić
- Stiglitz, Joseph (2009b) "GDP Fetishism", komentar na: www.project-syndicate.org (<http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz116/English>)
- Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.* (<http://www.mingorp.hr/UserDocsImages/IPA%20IV%20-%20Razvoj%20ljudskih%20potencijala/Strateki%20okvir%20za%20razvoj.pdf>)
- Strateški plan za razdoblje 2011.–2013.* (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10679&sec=1933>)
- Streeck, Wolfgang (2011) "The Crises of Democratic Capitalism", *New Left Review*, 71: 5–29.
- Varoufakis, Yanis; Joseph Halevi i Nicholas J. Theocarakis (2011) *Modern political economics: making sense of the post-2008 world*, London i New York: Routledge
- Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, Narodne novine, 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09 i 63/11 (<http://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>)
- Za svobodné visoké školy, Češka* (<http://zasvobodnevysokeskoly.cz/?cat=46>)
- Znanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske 2006.–2010.* (public.mzos.hr/fgs.axd?id=14188)